

TARTALOM

4 | EMLÉKEZETKÖZÖSSÉG

Az emlékezés arányai

6 | TEMETŐÜGY

Temető, tényfeltárás után

8 | LÁTVÁNYRAKTÁR

Leporolt múlt

10 | AZ ÉLET SÓJA

Popper Péter:

„A monoteizmus... hasonlít egy diktatúrára”

13 | HELYZETKÉP

Zsidó lobbi Magyarországon

16 | PÁRBESZÉD

„Úrtechnológiát adunk el az Egyesült Államoknak”

Interjú Daniel Herszkowitz izraeli tudományügyi miniszterrel

18 | ELLENÁLLÁS

Halasi Zoltán:

Pillanatfelvétel az ellenállásról – Katzenelson holokauszt-poémájának tizenharmadik énekéhez

22 | ELLENÁLLÁS

Jizchak Katzenelson:

Ének a kiirtott zsidó népről

– Tizenharmadik ének

A halucokkal

24 | KÖNYVMOLY

A nyelven kívül semmi

– Kertész Imre naplójáról

26 | PÁRBESZÉD

Több mint egy perc

Örkény Istvánnal

29 | SZÍNHÁZ

Gáz van

– Lefitymálva

30 | PÁRBESZÉD

Minden japán zsidó

Interjú Borgula Andrásal

31 | KÖNYVMOLY

Sikerek és csalódások

– Ungvári Tamás

és Fenyves Katalin

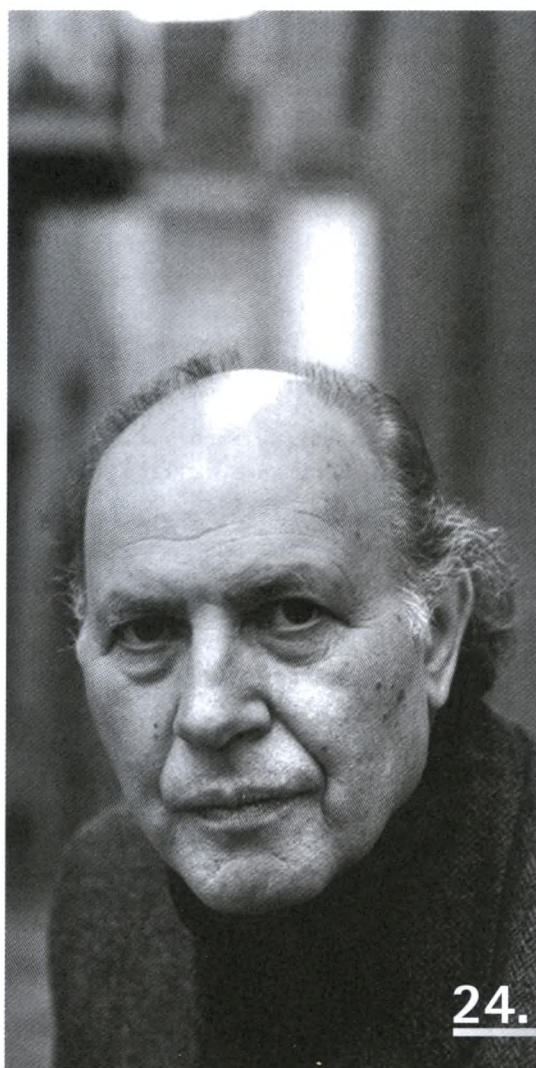
könyveiről

34 | KÖZGYŰLÉSEK

BZSH: Botrány a temetőben

– Mazsihisz: Rabbik

lázongása

24. KERTÉSZ IMRE
NAPLÓJÁRÓL

2012. január
5772. tévét

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tizszer

Szerkesztőbizottság:

Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár József-Keszthelyi
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:

Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János, Czifrik Balázs
Deák Andrea szerkesztőségi titkár
Vadas Anna
Fritz Éva

Állandó külső munkatársak:

Uri Asaf, Csáki Márton,
Csöke Zoltán, Németh Ványi Klári,
Panyi Szabolcs, Pályi Márk,
Vári György, Várnai Pál

A megjelenést támogatja:

Amerikai Joint Magyarország
Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány

Nemzeti Kulturális Alapprogram
Open Society Institute

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi

Címlapfotó: Káldori Dániel

Terjeszti a Lapker Rt.

A kéziratok szerkesztése lezárult:
2011. november 13-án

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Bálint Zsidó Közösségi Ház
1065 Budapest, Révay u. 16.
234-es és 235-ös szoba
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:

info@szombat.org

Címünk az interneten:

http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,

illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán

Lapengedély száma:

III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Felelős kiadó:

Kirschner Péter, a Mazsike elnöke

Nyomdai előállítás:

Mackensen Kft.

AZ EMLEKEZÉS ARANYAI

A Holokauszt Dokumentációs Központ és Emlékhely új vezetése által 2011 tavaszán vázolt koncepció a vészkorszak emlékezetének és oktatásának hangsúlyát az embermentőkre helyezné. A magyar kormány 2012-re Raoul Wallenberg-emlékévet hirdetett meg, s a magyar diplomácia ezzel egyidejűleg nyomatékos lépéseket tesz, hogy Esterházy János, az egykori szlovákiai magyar képviselő zsidómentő tevékenységét nemzetközi fórumokon elismertesse, személyét és mártíriumát „a magyar Wallenberg” sorsaként helyezze el a köztudatban, mely rávilágít a szlovákiai magyarok második világháború utáni kálváriájára: kollek-

tív büntetésére, kitelepítésére, valamint a nácizmusra következő sztálinista diktatúrára is.

Felmerül a kérdés, történelmileg arányos és méltányos-e, pedagógiaileg pedig vajon célszerű-e úgy emlékezni a megkülönböztetés, a kirekesztés és a tömeggyilkosságok történetére, hogy a kivételképpen megjelenő emberség példáit helyezzük a fókuszba a közönnel és a tetteles közreműködéssel szemben, mely hozzájárult a náci tömeggyilkosságokhoz. Vajon a hős felkínált azonosulási mintája mellett reális képet kap-e a társadalom, s kapnak-e elsősorban a diákok a zsidóüldözésről, ha a hangsúlyok áttevéődnek a kivételes emberség példái-ra, s vajon elég munióit jelent-e ez ahhoz, hogy tisztában legyenek a történelmi tényekkel és az abból levonandó erkölcsi-politikai következtetésekkel?

A Wallenberg-emlékévé és az embermentésre fókuszáló vészkorszak-emlékezet kapcsán, az árszítási törvényt még megszavazó, magát antiszemitaaként definiáló, de a deportálás ellen szavát felemelő Esterházy személye is bizonyára példa lesz. Nekünk, a vészkorszak tapasztalatát hordozó, vagy azt megöröklő magyar zsidóknak is emlékeznünk kell rá, és tisztelettel adózni mentőakcióinak, ahogy Wallenberg példája előtt is fejet hajtunk, a magyar társadalom velünk emlékező részével együtt. Érdemes azon-

Raoul Wallenberg

ban mérlegelni: az embermentők kivételes példái hozzásegítenek-e a vészkorsszal való számvetéshez, a huszadik századi politikai antiszemitizmus ma is tényező metelyének szisztematikus bírálatához, a tömeggyilkosságokhoz vezető út és a felelősség tisztázásához, a vészkorsszal történelmi kataklizmájának érzékeltetéséhez.

Olyan lecke ez, amelyet nem feltétlenül lehet elsősorban az embermentők tetteit tanítani, bár példákat ismerni kell és ismertetni – mert pozitív azonosulási mintát kínálnak –, és hálával emlékezni kivételes magatartásukra.

A koncepció kidolgozói lehet, hogy úgy vélik az eddigi – Magyarországon áttörést nem hozó – pedagógiai tapasztalatok alapján, hogyha a társadalom, elsősorban a gyerekek a középpontba állított embermentő hőssel azonosulnak, talán jobban felvérteződnek az antiszemitizmus ellen, könnyebben azonosulnak a

Esterházy János

„jó ügyel”, mintha szégyellniük kellene magukat felmenőik tettei, vagy közönye miatt, amire a legegyszerűbb reakciójuk

a szégyellni való dolog mentetegetése, kevésbé szégyellnivalóként való feltüntetése volna.

A zsidóság és a vészkorsszal témájának beépítése az állami oktatásba még gyerekcipőben jár. A döntéshozóknak nagy körültekintéssel, nemzetközi tapasztalatokat is figyelembe véve kell kezelni e tárgyat. Ám ha a hivatalos mementó az embermentőket helyezi elsősorban és nyomatékosan az emlékezés fókuszába, olyan értelmezésre is lehetőséget teremt, mintha a felelősség elvállalása és a történelmi múlt bevallása helyett a zsidóüldözés történetének egészéről és a felelősségről kívánná elterelni a figyelmet, ami nyilván nem segíti sem a múlt megértését, sem a közös magyar és zsidó történelmi emlékezet kialakítását. Ez pedig nem érdeke a 20. századdal szembenező 21. századi Magyarországnak.

Szántó T. Gábor

Támogasson Szombat-előfizetéssel!

Legyen
szombat
minden
könyvtárban!

Magyarország könyvtárai közül csak néhány tud előfizetni a Szombatra. Változtassunk ezen együtt! Ajándékozzon budapesti és vidéki könyvtáraknak 2012-es Szombat-előfizetést! Előfizethet a lapban található csekken egy évre legalább 5950 Ft-ért, vagy banki átutalással a 11709002-20066703-as OTP számlaszámra. Lapunk példányonkénti ára 650 forint. Előfizetőknek egy példány 595 Ft.

TEMETŐ, TÉNYFELTÁRÁS, UTÁN

A Kozma utcai zsidó temetőben történt visszaéléseket feltáró Index-cikk nagy visszhangot váltott ki a honi zsidó közösségben. Ezekről az ügyekről több mint egy évtizede számtalan történet keringett, de – a *Szombat* tíz évvel korábbi riportja óta – ez az első eset, hogy tényfeltáró riport eredt ezek nyomába.

Az Index riportjából az alábbiakat tudhattuk meg: a Kozma utcai temető vezetői kettős könyvelést vezettek: sírhelyeket adtak el anélkül, hogy az illetékes Chevra Kadisa osztálynak az azért felvett pénzt továbbították volna. A pénzről szabálytalan nyugtákat adtak. Az árakat ad hoc módon szabták meg, attól függően, hogy mit néztek ki a hozzátartozókból. Külön nyereszkedtek az urnás temetéseken. A Chevra tiltotta az urnás temetést egy erre kijelölt urnaparcellán kívül. Ha valaki mégis ezt szeretne volna, annak ezt elintézték, „helyi árfolyamon”, 600 ezerért. A szabálytalanul beszedett pénzek egy részét – helyi zsargonban: a „málnát” – külön futár vitte a Síp utcába – közelebről meg nem nevezett személyeknek. A temető igazgatója és annak helyettese saját sírközümet is fenntartottak.

A temető igazgatója ellen, a tőle elszenvedett sérelmek miatt több panasz érkezett már. Lapunk birtokában van egy erről szóló levél másolata. A hitközségi vezetés azonban mindig megvédte Karádi Gábort, és a helyén hagyta őt. Hogy miért, az természetesen pletykák tárgya volt. Csak 2011 novemberében küldték nyugdíjba, amikor már a rendőrség vizsgálódott a temető ügyében.

A hitközségi vezetés reakciója a leleplező cikkekre a szokásos volt: a Mazsihisz honlapján megjelent közlemény egyetlen szabálytalan kifizetést ismer el, amelyet – úgy mond – már elrendeztek, és a temető igazgatóját – mint fogalmazzak – elbocsájtották. Az esedékes BZSH- ill. Mazsihisz-közgyűlés meghirdetett napirendjén a temető-ügy nem szerepelt. A hitközségi vezetés régi, merev kommunikációs sémák szerint működik – a problémákról nem tud és nem akar beszélni.

Zoltai maga vizsgálja ki...

Megkerestük a számvizsgáló bizottság vezetőit az ügygel kapcsolatban. Kunos Péter – ismert pénzügyi szakember – a BZSH számvizsgáló bizottságának el-

nöke elmondta, hogy a temető körüli visszaállásokra már júliusban felfigyeltek, és tájékoztatást kértek Zoltai Gusztávtól. Zoltai azt ígérte, hogy kivizsgálhatja az ügyet és határidőül október 18-át adta meg. E határidőre nem küldött semmit, sem magyarázatot, sem másik határidőt sem adott. A botrány kirobbanása után a két bizottság a sarkára állt és együttesen intéztek írásbeli kérdést Zoltai Gusztávhoz: mikorra várhatják a vizsgálat eredményét? Ez végül december 12-én, a BZSH-közgyűlés előtt két nappal érkezett meg a számvizsgáló bizottsághoz. Az anyag – Kunos Péter elmondása szerint – egy eset leírását tartalmazza: a sértett panaszát és a temető két vezetőjének erre adott válaszát. (Összeállítója Rosta Márton, a Mazsihisz jogi osztályának munkatársa.)

Kunos Péter egyébként úgy vélte, ennek most már nincs jelentősége, a rendőrségi vizsgálattal párhuzamosan nincs szükség arra, hogy a számvizsgáló bizottság külön nyomozzon. Azt azonban hozzátette, hogy javaslatot fognak kidolgozni, hogyan kerülhető el mindenféle pénzmozgás a temetőben.

Arra a kérdésre, hogy miért nem maguk vizsgálják az ügyet, Ács Tamás, a Mazsihisz számvizsgáló bizottságának elnöke elmondta: a bizottságoknak erre nincs jogosultságuk. (Ács Tamás egyébként a Mazsók irodavezetője, így tehát a Mazsók kuratóriumát – forma szerint még mindig – elnöklő Zoltaitól van függő viszonyban.) Ők csak javaslatot tehetnek az igazgatónak, aki saját hatáskörben utasíthatja a Mazsihisz ellenőrzési osztályát (ezek szerint ilyen is van) a vizsgálat lefolytatására. Ács Tamás szerint a számvizsgáló bizottság csupán a számszaki beszámoló ellenőrzésére jogosult.

Ennek némileg ellentmond az a tény, hogy a Mazsihisz alapszabálya szerint a számvizsgáló bizottság külön költségvetéssel rendelkezik, és maga is kezdeményezhet vizsgálatot egyes területeken. Kunos Péter szerint ki is választottak bizonyos vizsgálandó részterületeket és három szakembert is megkerestek az ügyben.

Nevüket Zoltai Gusztáv elé tárták: mint döntéshozó, válasszon egyet, aki lefolytatja a vizsgálatot. Zoltai ezt megette, így a vizsgálat most már elindulhat – tájékoztatott Kunos Péter.

Amint látjuk, a két bizottság maximális jóhiszeműséggel viseltetik Zoltai Gusztáv iránt, és ígéreteit a belső vizsgálat lefolytatására komolyan veszik. Ennek részben oka lehet, hogy csak ez év májusa óta vannak hivatalban – akkor zajlott a tisztújító közgyűlés.

A válasz: lejárató kampány

Radnóti Zoltán, a Károli Gáspár téri Bét Salom zsinagóga rabbija, aki a leginkább szorgalmazta a temetői vizsgálások feltárását, az Index-cikk megjelenése után lejárató kampány céltáblája lett. Névtelen e-mailekben alantas módon rágalmazták, hasonlóképp névtelen feljelentést is tettek ellene, majd a Facebookon is megjelent álnév alatt egy hosszadalmas írás, mely megismételte a rágalmakat. A temetői viszonyokat – a levelekből láthatóan – jól ismerő rágalmazó(k) vádjai visszatevészt keltettek, a megtámadott rabbi mellett rokonszenvekampány bontakozott ki a Facebookon. Radnóti rágalmazás miatt feljelentést tett ismeretlen tettes ellen.

A lejárató hadjárat célja világos: a rabbival együtt a temető ügyében folyó vizsgálatot remélik hiteltelenné tenni. Ez azonban már aligha fog sikerülni. Az Index-cikk megjelenésének másnapján a rendőrség házkutatást tartott a temető irodájában és a Síp utcai Chebra osztályon. Hírek szerint a befizetési nyilvántartásokat vitték el mindkét helyről, s ezeket most összevetik. Ebből talán kiderül majd, hány temetést intéztek a temető urai „saját hatáskörükben”, s mekkora összeg került el a hivatalos utat.

Növekvő civil kurázsi

Nem véletlen, hogy a sok éve jól ismert, botrányos temetői ügyekben most történt áttörés. Mind az Index-cikk megszületésében, mind a rendőrségi feljelentésben Radnóti Zoltán templomkörzetének volt komoly szerepe. Itt, de más körzetekben is megjelentek olyan fiatal, önálló emberek, akik nem függenek a hitközségi vezetéstől, attól

sem pénzt, sem tisztséget nem akarnak. Nem kivesznek, hanem betesznek a közösbbe, így az adófizető öntudatával kéri számon a pénzek sorsát. Nem részei annak a játéknak, amelyben a hitközségtől függő embereket, vagy jóhiszemű kívülállókat cserélgetnek különböző fontos pozíciókban. Nem lehet őket elhallgattatni az amúgy nagyon is létező antiszemitizmusra hivatkozva sem.

Másik ok: az ügyben érintett Mazsihisz politikai beágyazottsága a jelenlegi kormány regnálása alatt csökkent. Vezetőinek politikai kapcsolatai megroppantak. Az elsősorban baloldali kapcsolati tőkével rendelkező erős emberek sebezhetőbbé váltak. Kisebb kockázatot jelent megbolygatni egy olyan ügyet, amely őket kellemtlenül érinti.

Továbbá a magyar nyilvánosságban mára megerősödtek azok a hírportálok, amelyek nem sorolhatók be sem a bal-, sem a jobboldali táborba. A táborok közti megosztottság egyik kulcskérdése a zsidókhöz és az antiszemitizmushoz való viszony. Az 1989 után rögzült hagyományok szerint a jobboldali sajtónak – bármit írt a zsidókról – mindig az antiszemitizmus vádja lebegett a feje fölött. Közléseit a zsidó közösség mélyeséges bizalmatlansággal fogadta. A baloldali média viszont ugyanezen okból egészen a közelmúltig vonakodott kínos hitközségi belügyekről írni, tartva attól, hogy ezzel az antiszemitáknak szállít muniációt. (Vári György cikke a *Magyar Narancsban* – 2010. szeptember 16. – e téren az egyetlen kivétel volt.) Új típusú fórumok és új nemzedékhez tartozó újságírók megjelenésére volt szükség, hogy egy ilyen ügy a széles nyilvánosság elé kerülhessen.

Nem lehet megjósolni, hogy a temetőügy vajon a vég kezdete lesz-e a jelenlegi Mazsihisz vezetés számára. Mert ez erkölcsileg védhetetlen, de jogilag talán védhető – és a vezetést csak ez utóbbi érdekli. Nehéz lesz bizonyítani, hogy a „málnából” valóban jutott-e a felső vezetőknek. A balhét (ha és egyáltalán) elviszik a temető vezetői. Hogy a vezetés több mint tíz éve megtűri ezeket az embereket a temető élén, az nem ütközik törvénybe – csak a jó erkölcsbe. A zsidó közösségen múlik, vajon levonja-e a következtetéseket. Az eddigi tapasztalatok szerint az „Azt akarjátok, hogy megtudják az antiszemiták?” típusú ijesztgetés általában beválik. Azt pedig kevesen látják be, hogy ez a magatartás éppen az antiszemitizmus elleni fellépést kompromittálja a legjobban.

Gadó János

Mert ez erkölcsileg védhetetlen, de jogilag talán védhető.

LEPOROLT MŰLT

Fotó: Paszternák Tamás

Toronyi Zsuzsa,
a levéltár
igazgatója

A Toronyi Zsuzsanna vezette Magyar Zsidó Levéltár egyedülálló projekttel állt elő: felébresztette Csipkerózsika-álmából, majd gördíthető polcokra és fiókokba helyezte ritka kincseit, dokumentumait.

A levéltári-múzeumi projekt célja, hogy széles közönség is tudja az intézményt látogatni. A megújult levéltárba (nyitvatartási időben) bárki beszélgethet, bár előzetesen érdemes telefonon bejelentkeznie, hogy információt kérjen a kutatni kívánt dokumentumokról.

A Látványraktár másik eleme az *Itt lakott Rosenthal – Pesti történelmi zsidó városnegyed* című kiállítás a Goldmark terem előtti helyiségben. Itt tíz – az 1785–2010 közötti időszakon átívelő – térképen, húsz család hagyatékából megőrzött tárgy köré rendezve, a monitorokon virtuálisan bejárhatjuk az egykori és mai zsidónegyedet.

Fókuszálunk a Látványraktárra. Ha kinyitjuk a tárgyakkal zsúfolt polcrendszert, kettős látvány fogad: felül, mintha egy hajdani zsidó értelmiségi könyvespolcát látnánk – főleg német nyelvű, ma már ritkaságnak számító könyvrégiségekkel találkozunk itt. A polcok alsó szintjein lévő tárgyak, pecsétnyomók, regiszterek, oklevelek pedig a levéltár funkcióra emlékeztetnek.

De milyen tárgyakat láthatunk a Látványraktárban? Ugorjunk mindjárt a kiállítás közepébe. A teljesség igénye nélkül: Simon Dubnow Zsidó történelme németül; a Graetz-féle lexikon magyarul; a Fürst-féle illusztrált zsidó látvány-Biblia; a Bloch Mózes fordította Biblia; Kossuth Lajos titkárnak, László Károlynak a héber nyelvtana – már antikvár kézikönyvek, amelyeket egy művelt zsidó ember valaha forgatott. Mindez egy másik polcon még kiegészül Meyers

Világtörténelmével és a szintén német nyelvű Brockhaus Lexikkal. Szemmagasságban viszont a polcokon tipikus levéltári dokumentumokat találunk a zsidóság történetéből, mint például a csévi mőhélkönyvet, vagy az irsai cedaka-nyilvántartást. Meg-

szemlélhetjük a jánosházi, a pesti, a palotai, a bajai, a jánoshalmi, zalaegerszegi és hodászai Chevra Kadisa jegyzőkönyveket, a nagykanizsai Chevra könyvet az adományozók listájával, az esztergomi templomülés-regisztert, a bajai adomány és ülésjegyzőkönyvet, egyetemi diplomák és ismeretlen eredetű regiszterek társaságában.

Külön unikum a jánoshalmi geniza, amely egy falból került elő. Izgalmas olvasmány Gerő Katalin – 1898–1927 között a Pesti Izraelita Nőegylet leányárvaházának igazgatója – levelezése, amit maga hagyományozott egykor a levéltárra. Rendkívül kalandos és kissé hányatott gyermekkor – korán megszökött otthonról és varrónőnek állt – sokakat megihletett. Róla írta Kiss József *Mese a varrógépről* c. elbeszélő költeményét, és Benedek Elek *Katalin* című regényét. De ugyanígy nem hiányozhat a polcokról Kiss Józsefnek, a *Hét szerkesztőjének* verseskönyve sem.

Egy másik polcon a Dohány utcai zsinagóga egykori ülésregisztere található. Figyelemre méltó, hogy az üléshelyeket már előbb megvásárolták, mint ahogy az épület elkészült volna.

A Látványraktár fiókjaiból is különböző korú és műfajú dokumentumok kerülnek elő. Itt találjuk a legrégebbi kötéstáblában fennmaradt, vitatott korú pergament, egy ún. mikrográfiát, amely egy archaikus kísérlet az emberábrázolás tilalmának a megkerülésére. Itt látható Azriel Brill (1778–1853) pesti rabbi és tanár országleírása. De ugyanígy e fiókokban rejtőznek a Dohány utcai zsinagóga tervrajzai, valamint dokumentumok a holokauszt idejéből: Auschwitzból („Waldsee”) írt képeslap, Wallenberg aláírásával ellátott menlevél, csillagos házak térképe a pesti gettóból, antiszemita darabként pedig egy Ébredő Magyarok plakát is.

A 30-45 perces idegenvezetést kisebb csoportoknak, akár néhány személynek is tudják biztosítani a levéltár dolgozói. A komplex levéltári projekt célja a színes és gazdag zsidó kultúra bemutatása, illetve hogy ezzel együtt lefűjják a port a levéltárakról alkotott régi hiedelmekről. Röviden: ez a nyitás koncepciója.

Szarka Zsuzsanna

Kedvezményes kiadói előfizetési díj:
18 000 forint

Megrendelhető a szerkesztőségben,
telefon: 210-5149, fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

Popper Péter

„A MONOTEIZMUS... HASONLÍT EGY DIKTATÚRÁRA”

Popper Péter beírta magát az emberek szívébe. Művei sokunknak adtak és adnak a mai napig megnyugvást. Segít a világ dolgaiban való eligazodásban, motiválja szellemi ébredésünket. Előadásait szerencsére 2005 óta amatőr felvételek is őrzik. Ezeket témánként egy-egy csokorba szedve, írott formában elérhetővé téve még mindig tanulhatunk tőle új dolgokat. 2011-ben – *Az élet sója* címmel – a zsidóságról szóló gondolataiból állítottunk össze egy kötetet. Popper Péter, ahogy látni fogják, nem meggyőzni szeretné a hallgatót (jelen esetben olvasót), hanem megismertetni a zsidóság lélektanával. Mindezt elfogulatlanul, kellő önkritikával és humorral. A könyv Saxum Kiadó jóvoltából lát napvilágot.

Zolnay-Laczkó Katalin

Bűnkategóriák

Mi a bűn? Nehéz meghatározni. A politeizmus, többistenhit idején egész más volt a felfogás erről, mint a monoteizmusban, az egyistenhitben. A politeizmusban inkább reálprobléma, nem annyira lelki teher. Lehetőség van arra, hogy az ember a bűnei elől, ha egyáltalán olyan értelemben bűnös, elmeneküljön. Megharagszik rá az egyik isten, de elmenekülhet a másikhöz, aki megvédi. Odüsszeuszra haragszik Poszeidon a tengerek istene, de nagy baj nincsen, mert mit tud szegény Poszeidon csinálni, ha ő elmegy más istenekhez védelemért? Hullámoztatja a tengert, nem hagyja hazatérni felesége önagyságához, Pénélopéhoz. Hogy ez öröm-e Odüsszeuszhoz vagy bánat, azt nem tudom. Mindenesetre jól érzi magát különböző nimfák társaságában.

Ha nagyon pimasz megjegyzést tennék, azt mondanám, hogy a politeizmus tulajdonképpen a spirituális többpártrendszer. A monoteizmus pedig erősen hasonlít egy diktatúrára. Egy Isten van, a vesébe lát. Nem lehet becsapni, mindent tudó, totális a hatalma, nem lehet elmenekülni előle, egy kézből jön büntetés és jutalom, és ettől kezdve a monoteista kultúrákban a bűn fogalma borzasztóan fölerősödik és teljesen más jelleget kap, mint a politeizmusban. Központi kérdés lesz a bűn, a büntület, a büntülettel való megszabadulás, a vezeklés,

az újramegzés, és ez nem egyszerű. Megfigyelhetik, minden vallásnak centrális kérdése a bűn, a büntület, a feloldozás. Ki a gyónást választja, ki a mítoszokat vagy mitikus játékokat, ki az engesztelés ünnepét – utóbbi mindent egy lapra tesz.

De még a tudományban is igen fontos ügy. Az egész pszichoanalízis egyik leglényegesebb sajátossága, ha alaposan szemügyre vesszük, az emberek megszabadítása a neurotikus büntületoktól. Mi egy bűnnel, büntülettel erősen terhelt kultúrában élünk. Az első kérdés, hogy ez a bűn, ez valami rossz? Próbáltam magamnak megfogalmazni, hogy mi a bűn az én szememben. Bűn az, ha az ember értelmetlen szenvedést okoz más embereknek. Mindegy, hogy ezt egzisztenciálisan, szerelemben, szexuálisan vagy barátságban teszi. Az értelmetlen szenvedés okozás nem elfogadható emberi magatartás. Ez egyik módja a bűnelkövetésnek. A másik, hogy az ember nem csillapítja, nem szünteti meg szenvedését, ha módjában áll. Ugyanarról van szó. Az én eretnek nézeteim szerint többet nem ismerek. De ezt a kettőt nagyon súlyosnak ítélem.

Társadalmi méretekben azonban ez nem így van. Vallási méretekben még kevésbé, ahol a következő bűnököt tartják számon.

Az ember elkövethet *bűnt önmaga ellen*. Ez furcsa dolog, az ókori, középkori rabbinikus időkben is jelen volt a zsidóságnál. Rabbi Náhúm azt mondta, ha én megha-

lok, Isten nem azért fog engem kérdőre vonni, hogy miért nem lett belőlem Mózes, hanem azért, hogy miért nem voltam hitelesen rabbi Náhúm. Vagyis önmaga. Az önmaga ellen elkövetett bűn tehát az önmagához való hűtlenség. Vagyis: ami rá van bízva elsődlegesen az emberre, az saját maga. Saját magát kell szellemileg, lelkiileg, testileg, szociálisan rendbe tartani. Ezért felelős elsősorban, nem másokért. Ha ebből az aspektusból nézi az ember, akkor például furcsa fényben kezd felderengeni az a szó és magatartás, hogy áldozat. Mikor az ember lemond olyan dolgokról, amik a saját, mondjuk így divatos szóval, önmegvalósítása, kiteljesedése szempontjából fontosak lennének, mások kedvéért. Ez nem nemes cselekedet, ez bűn. Ha lenne túlvilág, és lenne túlvilági felelősségre vonás, akkor lenne számadás a talentumról. Képességeket kaptál, lehetőségeket kaptál, miért nem valósítottad meg őket? Nem véletlenül kaptad. Most teljesen mindegy, hogy honnét nézem. Isten akarata felől, vagy indiai szemlélet szerint a reinkarnáció felől. Nem véletlenül vagy olyan, amilyen. Nem véletlenül kerültél olyan helyzetekbe, amilyenekbe kerülsz. Miért nem oldottad meg? Miért nem tetted rendbe magadat? Hát nem lehetett, mert túl sokáig bepisilt a gyerek. Ez nem érv. Az áldozatos mama negatív jelenség, aki büntudatot terhel a családjára, hogy „fömládoztam magam miattatok”. Ettől egy serdülő lánynak elmegy a kedve, hogy felnőtt nő legyen. Mert az anyának nem ez a dolga. Először magát

tegye rendbe, aztán jöhetnek mások. Az önmagáról való lemondás bűn ebből a szempontból.

A másíkfajta *bűn az, amit más emberek rovására követ el valaki*. Nem csak arról van szó, hogy megöli őket. Akadályozza őket, rivalizál velük, nem hagyja érvényesülni, tönkreteszi a munkájukat. Lehetetlenné teszi az életüket. Sorolhatnám. Ezt házasságon belül ugyanúgy meg lehet csinálni, mint a munkahelyen, vagy társadalmilag. Ebbe beleérték még olyat is – pedagógusoknak különösen a figyelmébe ajánlom – mint a megszegyenyítés. A Szóbeli Tan szerint, ha egy ember egy másik embert úgy megszegyenyít, hogy arcába kergeti a vért, az annyi, mintha megölné. Az egy gyilkosság súlyával felér.

És végül, harmadszor, vannak bűnök, melyek talán a legnehezebben követhetők el, de elkövethetők és mechanikusan ismételve követhetők el. Ezek az *Isten ellen való bűnök*. Mert aki hisz Istenben, annak az Isten akarata parancs, melynek az áthágása bűn. Ez nem kizárólag a tízparancsolatra vonatkozik, amit az emberek gyakran félre is értenek. Sokat járok egyházi körökbe. A múltkor hallottam egy vitát. Egy nagyon hívő egyházi ember hivatkozott két parancsolatra. Az egyik, hogy ne hazudj. A másik, hogy ne paráználkodj. Engem persze piszkálni kezdett az ördög, és azt mondtam, hogy elnézést kérek, ilyen parancsolat nincs. Nincs a tízparancsolatban, honnét veszik? Hogyhogy nincs?! Nincs az, hogy ne paráználkodj? Nincs. Hát mi van? Az van,

Lehetőségeket kaptál, miért nem valósítottad meg őket?

hogy ne törj házasságot. Hogy valaki a csajok után rohangászik, meg itt lefekszik, meg ott lefekszik, azt nem minősítik bűnnek. Ilyen nincs. A házasságtörést minősítik bűnnek. Ne hazudj. Nincs ilyen parancsolat. Olyan parancsolat van, hogy ne tégy hamis tanúbizonyságot a te felebarátod ellen. Ne rágalmazz. Ezt bűnnek tartja. De azt, ha valaki kiszínez egy történetet, hogy jobban röhögjön a társaság, meg érdekesebbé tegye magát stb., az nem bűn, a hazugság nem bűn.

Ez a három alaphűn van, általában minden vallásban. Az önmaga ellen elkövetett bűn. A mások ellen elkövetett bűn, és az Isten ellen elkövetett bűn.

Rabbi Náhúm

Mondanék még két dolgot. Az előbb említettem rabbi Náhumot, a középkori filozófus rabbit, akinek nagyon furcsa nézetei voltak bizonyos szempontból. Az egyik a galutra (szétszóratásra) vonatkozott. Volt egy szavajárása, ha elment hozzá valaki panaszkodni. Azt mondta, meglátod, ez is jó lesz valamire. Ebből is valami jó fog kibontakozni. Mindig csak ezt mondta. Márpedig ha valaki mindig ugyanazt mondja, arról könnyen elterjed, hogy szenilis.

Ugyanez a sors várt János apostolra – csak zárójelben megjegyzem, aki a Golgota után Pátmosz szigetére menekült, és ott rettentő sokáig élt. Ő is mindig ugyanazt mondta, bárki jött hozzá bármilyen problémával: fiacskáim, szeressétek egymást. Elment hozzá egy fiatal pár, nekik is ezt mondta, a pasi pimasz volt és megkérdezte: Atyám, miért mondod mindig ugyanazt? Nem unod még? Kiderült, hogy nem is olyan szenilis, mert azt felelte: Azért mondom, mert ennyi elég! Fiacskáim, szeressétek egymást.

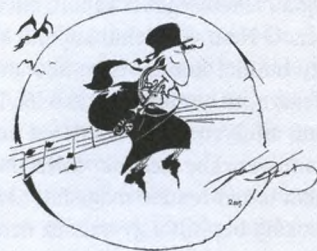
Ugyanígy volt vele a rabbi Náhúm is: hogy valami jó bontakozhat ki minden negatívumból és rosszból, ami az embert éri. Ezt gondolta a zsidóság szétszóratásáról is. Amit a zsidóság tragédiaként élt meg, és él meg ma is. De rabbi Náhúm úgy gondolkodott, hogy Izrael két megbízást kapott az Istentől. Az egyik az egyistenhit megőrzése mindenáron, és a zsidóság ezt megőrizte mind a mai napig. A másik, hogy terjessze el az egész világon az egyistenhitet. Ebben kudarcot vallott, mert néppé definiálta magát, hogy zsidónak születni kell. Ebben a pillanatban feladta azt, hogy a pogány népek között elterjessze az egyistenhitet. Náhúm rabbi úgy gondolkodott Isten nevében, hogy ha ti nem terjesztétek el az egyistenhitet a világon, akkor elterjesztelek én titeket. Szétszórlak a világon, magatokkal fogjátok vinni az egyistenhitet, amivel lehetőséget adtok minden népnek, hogy ezt valamilyen formában fölvegye magába. És a kereszténység és az iszlám – zsidó szempontból kevésbé, vagy inkább – de mégis fölvtették.

Erről volt szó: ha ti nem szórtátok szét a tanítást, én szórlak szét titeket a tanítással együtt. A hivatalos zsidó vallásfilozófia nem fogadja el rabbi Náhumnak ezt a felfogását. De elgondolkozhatunk azon, hogy hátha van ebben valami igazság.

Engedjék meg, hogy befejezésül idézzek egy verset, Hevesi Simon jom kippuri versének első szakaszát. Tudják, hogy a kohanita áldás így kezdődik: jevoreheho. Az Áron törzsből származó kohanita fölmege a tóraszekrény elé, heburkolózik az imaköpenyébe, hogy ne lásson, mert aki áld, annak nem szabad látnia, hogy kit áld meg, és úgy kell elmondani az egész népre az áldást.

*Mikor a templom egyre halkabb,
a kórus zsong, az ima hallgat.
Mikor mindenki menni készül,
hívnak minket befejezésül.
És a kántor kérő szavára
lépünk az Úr talapzatára.
Néhány öreg, az arcuk halvány,
megállunk ott a lépcső alján,
mint rendeli a régi rend,
mint törvény, mit az Úr izent,
fehér leplünk magunkra véve,
állunk cebaot közelébe,
kezünk kitarva kétfelé,
a föld felé és az ég felé,
s mint őseink, a nagy papok,
elzummögünk egy dallamot,
jevoreheho, az Isten áldjon,
bánat népe, ki szitkokat ismersz csupán,
legyen tiéd a béke, a csend
a hosszú harc után.
Halál les most rád száz alakban,
őrizzen meg a láthatatlan.
jevoreheho*

Popper Péter AZ ÉLET SÓJA

*Gondolatok
a zsidó vallásról és a zsidóságról*

ZSIDÓ LOBBI MAGYARORSZÁGON

Lehet-e és van-e Magyarországon zsidó lobbizás?
Az amerikai zsidó szervezetek érdekvédelmi tevékenységéről 2011. októberi számunkban írtunk, most pedig arra vállalkoztunk, hogy kiderítsük, Magyarországon van-e zsidó lobbizás, milyen feladatokat végez, illetve miket kellene ellátnia.

A Szombat által megkérdezett politikusok, lobbisták, szakértők, szervezeti képviselők abban mind egyetértettek, hogy jól működő zsidó lobbizás nincs Magyarországon. Az okok feltárásának kényes természetét jól mutatja, hogy számos tervezett interjúalanyunk nem vállalta, vagy az utolsó pillanatban lemondta a beszélgetést, néhányuk pedig névtelenséget kért.

Breuer Péter harminc évig élt Izraelben. 2002 óta Magyarországon dolgozik újságíróként, és elsősorban a zsidóságot érintő politikai ügyekben, tanácsadóként. Mint mondja, korábban Hiller István oktatási miniszter (MSZP), napjainkban pedig Lázár János frakcióvezető (Fidesz MPP) is alkalmazza ilyen minőségben. Arra a kérdésre, hogy az MSZP-kormány idején találkozott-e zsidó lobbistákkal, Breuer Péter a következőket válaszolta: „Abban az időben nem voltak zsidó lobbisták. A Mazsihisz több-kevesebb sikerrel ugyan próbálta képviselni a zsidóságot, de azért ez olyan ernyőszervezet volt, amin be-beszivárgott az eső. A másik szervezet az EMIH volt, aki viszont döngette az ajtókat, és nem is sikertelenül, hiszen a kormánytól kapott épületeket. Azonban ezeket a tevékenységeket nem nevezném lobbizásnak.”

A Chabad-EMIH tevékenységét többnek lehet nevezni pusztán ajtó döngetésnél. Az EMIH-hez közel álló, névtelenséget kérő személyiségek elmondták, Köves Slomó igazi lobbizási tevékenységet végzett, ha nem is mindig a zsidóság egészének céljait tartotta szem előtt. Kövesről azonban a megkérdezettek többsége egybehangzóan állította, mind habitusában, mind munkamódszereiben a 21. századi lobbizási köze sorolható.

Heisler András, a Mazsihisz volt elnöke (lapzártánk után a Mazsihisz vezetőségi tagjának választották) úgy véli: „Jelen pillanatban inkább antilobbizási tevékenység tapasztalható. A zsidó szervezeteknek ugyan vannak

Breuer Péter

Olti Ferenc

Heisler András

lobbi tevékenységeik, de ezek sokkal inkább egymás ellen hatnak. Fogalmazhatunk erősebben is: a zsidó szervezetek ma szinte ölik egymást a fellelhető források megszerzéséért.”

Vissza a jövőbe

Amikor a 90-es évek elején a MIOK-ból Mazsihisz lett, illetve az új vezetőség felállt, szinte mindenki bizakodó volt. Akkor igen jó esély mutatkozott arra, hogy a Mazsihiszre támaszkodva létrejöhet egy erős és szervezett zsidó lobbiz. Olti Ferenc ezekre az időkre így emlékszik vissza: „Amikor a rendszerváltás után a Mazsihisz elnökségében dolgoztam, és alelnök is voltam egy perióduson keresztül, akkor próbálkoztam azszal, hogy a Mazsihisz átalakuljon valódi ernyőszervezetté. Az állam ugyanis, más szervezet nem lévén, a Mazsihiszhez rendelte az anyagi forrásokat. Én akkor azt az álláspontot képviseltem, a Mazsihisz a kialakult status quo-t megtartva váljon ernyőszervezetté, de mint láthatjuk, sajnos ez nem sikerült.”

A zsidó közélet szervezettségét, érdekérvényesítő képességét ma az is tovább rontja, hogy a létező szervezeteknek nem érdekérvényesítő emberei, hanem drukkerei, táborai vannak – nyilatkozta lapunknak egy névtelenséget kérő közéleti szereplő. Ráadásul, hogy a helyzet még siralmasabb legyen, a valamenynyire is potens szervezetek vezetősége vagy láthatatlan háttéremberei gyakran ugyanazok.

A Szombat által megkérdezettek úgy látják, a magyarországi zsidó lobbiznak két fontos feladata mindenképpen lenne: az Izraellel való szolidaritás képviselete és az antiszemitizmus elleni fellépés. Heisler András szerint egyébként ezen az a két területen észlelhető összefogás, azaz ha erre szükség van, akkor a

zsidó szervezetek hol hangosabban, hol halkabban, de akár egységesen is képesek hallatni a hangjukat.

Milyen legyen az új ernyő?

Breuer Péter szerint a legfontosabb feladat az lenne, hogy a zsidóság önerőből jusson belső megállapodásra. „Ha ez nem történik meg, akkor elképzelhető, hogy az állam veszi kezébe az ügyeket. Azt pedig mindenki tudja, a külső beavatkozások eddig még semmi jót nem hoztak.”

Arról, hogy hogyan is működhetne egy ideális, zsidó lobbizérdekeket képviselő szervezet, Olti Ferenc a következőket mondta: „Legelőször is egy zsidó minimum program mentén, egy közhasznú szervezetként működő ernyőszervezetet kellene létrehozni. A létező vagy a jövőben megalakuló zsidó szervezetek vezetői ebben az ernyőszervezetben úgy vennének részt, hogy az ernyőszervezet nem oldja föl a delegáltak identitását. Az új ernyőszervezetnek esetleg lehetne egy vallási és egy közéleti tagozata. A szervezet kezdetben az egyeztetett minimum célokat illetően lobbiz- és kommunikációs feladatokat látna el, később feladatai bővílnének, ahogy a reputációja és anyagi forrásai is bővülnek. Függetlenül mindkét változattól, a működési költség mintegy 100-150 millió forint lenne, amit a jelenleg a Mazsihisznek juttatott állami támogatásból kellene át csoportosítani.”

Nemcsak új szervezeti formára, hanem új emberekre is szükség van. Az új emberek kiválasztásáról és működéséről jellemzően kétféle választ kaptunk: a fiatalabb, harmincas éveik vége felé járók a hitelességet hangsúlyozták, míg a néhány évvel fölöttük járók úgy látták, hogy a fiatalok mögött, a háttérben ott kell állniuk a megbízható, tapasztalt kollégáknak, szakembereknek.

Abban azonban mindenki egyetértett, hogy lennének kiváló lobbisták, de a zsidó szervezetek átláthatatlan finanszírozása és szervezeti struktúrái miatt jelen pillanatban épeszű ember ilyen munkakört nem vállal.

Mitől ég ránk a ház?

Jelen pillanatban két égető lobbimunka várna a magyarországi zsidóságra. Az egyik Izraelhez kötődik. Olti Ferenc szervezésével három zsidó szervezet (EMIH, Mazsike, Magyarországi Cionista Szövetség) a közelmúltban már egyszer összefogott, és levélben kérte a Magyar Országgyűlés képviselőit, a Magyar Köztársaság miniszterelnökét és minisztereit, valamint az államfőt, hogy vállaljanak szolidaritást Izrael államával, és az

ENSZ Közgyűlésben Magyarország utasítsa el a tárgyalásos meg egyezés nélküli palesztin állam megalakítását célzó egyoldalú javaslatot. (A felhívást lásd 2011. októberi számunkban.) Mint Olti Ferenctől megtudtuk, a külügyminisztertől tárgyszerű és kimerítő válasz érkezett. A frakciók közül a Jobbik nem kapott megkeresést. Az MSZP-től és az LMP-től lapzártánkig nem érkezett válasz, míg a Fidesz és a KDNP önállóan válaszoló képviselői pozitívan fogadták a megkeresést.

A másik fontos ügy: az állami oktatás számára készülő kerettantervben kellő súllyal szerepeljen a zsidóság története és kultúrája, illetve többé ne fordulhasson elő, hogy valaki úgy kapjon érettségi bizonyítványt Magyarországon, hogy a holokausztról semmit sem vagy téves információkat tanult.

Czifrik Balázs

Mi lenne a zsidó minimumprogram?

Olti Ferenc gondolatait idézzük, olvasóink véleményére is kíváncsian. Akár egyetért, akár vitatkozna, kérjük, mondja el véleményét internetes fórumunkon vagy Facebook-oldalunkon (www.facebook.com/szombat.folyoirat)!

1. A többségi társadalomban a zsidóságról alkotott kép pozitív irányú alakítása. Ez a kérdés természetesen nagyon sok elemből épül fel, de az egyik legfontosabb az antiszemitizmus elleni harc. Nagyon fontos lenne elérni azt, hogy a zsidóságról kialakuló kép ne a keresztény egyházak múltbeli, de még ma is fellelhető antijudaista szemléletéből és az antiszemita propaganda hamis állításaiból táplálkozzon, hanem a zsidóságról, a zsidó vallásról, a zsidó individuumok kiugró teljesítményeiről valóban hiteles ismeretek kerüljenek az emberekhez.

Ha a többségi magyar társadalom hiteles ismeretekkel lenne felvértezve, akkor például könnyebben érvényesülhetne az a pápai határozat, amely kimondja: az antijudaizmusnak nincs teológiai alapja. A megoldás a formális és az informális oktatásban való aktív zsidó befolyás és részvétel kialakítása, amire pénzt és energiát kell áldozni, célszerűen a létrehozandó ernyőszervezet égisze alatt.

Hiszen ez önmeghatározása szerint egyik zsidó szervezetnek sem deklarált feladata.

2. A magyar zsidóság a nemzetközi térben megfelelő súllyal jelenjen meg, mert ma a számarányánál lényegesen gyengébb a reprezentációja. Ahhoz, hogy a nemzetközi zsidó közösség minket egyenrangú partnernek tekintszen, a jelenleginél sokkal színvonalasabb képviselő, nyelvtudással és áttekintéssel rendelkező hiteles személyek delegálása kell. A probléma megoldására a nemzetközi szervezetekben tagsággal rendelkező szervezetek egyeztetése és új tagságok kezdeményezése szükséges, amit ernyőszervezeti háttérrel célszerű megoldani.

3. Célszerű befolyásolni az Izraellel kialakított viszonyt. Egyrészt a nem magyar születésű izraeliek nagyon keveset tudnak a magyarországi zsidókról, másrészt a magyar zsidóság jelentős része nem viszonyul testvéri érzelmekkel Izraelhez. Ez többnyire tájékozatlanságból fakad, illetve az egyoldalú ismeretekkel magyarázható, amelyeket az Izraellel nem rokonszenvező nyugati és hazai média táplál. Ez nem azt jelenti, hogy Izrael politikáját nem szabad bírálni, de hogy mi zsidók ne legyünk jó szívvel Izrael iránt, az lehetetlen helyzet. Megoldást a zsidóságot megcélzó, jó színvonalú „Izrael marketing” jelentene, amit a létrehozandó ernyőszervezet finanszírozna és irányítana.

„ÜRTECHNOLÓGIÁT ADUNK EL.. AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKNAK”

Izraeli kutatók még iráni kollégáikkal is képesek együttműködni, ha tudományos kérdésekről van szó. A tudomány nyelve egyetemes, és a leginkább alkalmas az ellentétek áthidalására.

Egyebek közt erről beszélgettünk Daniel Hershkowitz tudományos ügyekért felelős izraeli miniszterrel, aki a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt működő World Science Forum tanácskozásán vett részt Budapesten.

– **Mely országok Izrael legfontosabb tudományos partnerei?**

– A legtöbb területen az Egyesült Államokkal és Németországgal működünk együtt. De számos témában kooperálunk Franciaországgal, Olaszországgal, Japánnal és most már az új gazdasági nagyhatalmakkal: Kínával, Indiával, Oroszországgal is. Ez utóbbiak esetében az együttműködés már magas szintű, míg például Horvátországgal és Szlovéniával most építjük a kapcsolatokat. Utóbbi országok most kezdik kiépíteni tudományos infrastruktúrájukat, így az együttműködés még kezdetleges, de idővel fejlődni fog.

– **Magyarországgal is ez a helyzet?**

– Nem. Magyarországnak komoly hagyományai vannak a tudományos kutatás terén, így vele régi kapcsolataink vannak. Egyelőre még nem tartozik legfontosabb partnereink közé, de egyszer ez az idő is el fog jönni.

– **Nyugat-Európában, az egyetemi-akadémiai szférában meglehetősen kiterjedt az Izrael ellenes bojkottmozgalom. Milyen hatása van ennek Izraelre?**

– Semmilyen. Ez a mozgalom hanyatlóban van. Eredetileg a brit szakszervezetek kezdeményezték, de náluk véget is ért az egész. A brit kormány ugyanis élesen ellenzi ezt a mozgalmat.

– **De az egyetemek, ahonnan ez a mozgalom indult, politikailag nem függenek a kormánytól.**

– Igen, de a bojkott az egyetemekre ütött vissza. Amikor olyan konferenciát szerveztek, amelyen Izraelt bojkottálták, a meghívott (nem feltétlenül zsidó) tudósok azt válaszolták: ha Izraelt bojkottálják, akkor mi nem jövünk. Ugyanis a tudósok – mindenképp Angliában – nem támogatják a bojkottot. A tudomány az a nyelv, amely a leginkább alkalmas az ellentétek áthidalására. Még olyan nemzetek között is, amelyek egyébként nemigen állnak szóba egymással. A Közel-Kelet a legjobb példa. Itt egy részecskegyorsító program keretében együttműködünk Egyiptommal, Jordániával, Ciprussal, sőt még Iránnal is. Tudjuk, hogy jelenleg ez utóbbi ország jelenti a fő veszélyt Izraelre, de tudósaik mégis képesek az együttműködésre. A tudósok ugyanis megértik, hogy a tudományt és a politikát nem szabad összekeverni.

– **Még egyéni szinten sem akadnak tudósok, akik részt vesznek a bojkottban?**

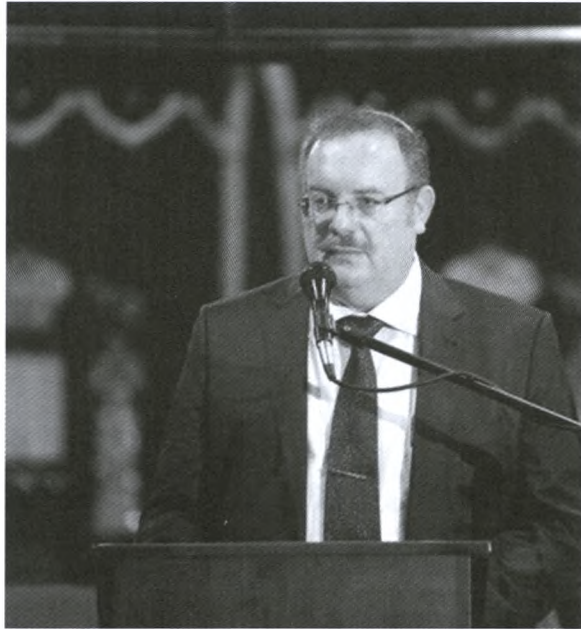
– Akadnak Angliában és talán máshol is, de ennek a hatása jelentéktelen. Izrael tudományos és technológiai nagyhatalom. Hány olyan ország van, amelynek tudósa az elmúlt tíz évben hat Nobel-díjat kaptak? Ha jól tudom, rajtunk kívül csak az Egyesült Államok – és akkor még nem beszéltünk a Nobel-díjasok és az ország nagyságának arányáról. Vegyük például az űrutatást. Az Israeli Space Agency ma már technológiát ad el az amerikai űrutatóknak. Úgyhogy a bojkott – nem politikai, hanem tudományos szempontból – számomra nevetséges.

– **A kereskedelmi bojkottról is ugyanezt lehet mondani?**

– Nem egészen, az arab országok általában ezt fenntartják és van egy-két más ország is, amely a Nyugati parton – tehát a településeken – készült termékeket bojkottálja.

– **Jelenleg Ciszjordániában komoly gazdasági növekedés figyelhető meg. Nő az izraeli-palesztin kereskedelmi forgalom is. Együtt jár ez más irányú kapcsolatok növekedésével? Például azzal, hogy több palesztin diák tanul izraeli egyetemeken?**

– Nem igazán, mert a Palesztin Hatóság szemében ez sajnos nem érték. Úgy hogy a gazdasági kapcsolatokon kívül még egy kapcsolat van, a terrorelhárítás. Ebben jó az együttműködés, a terror, ha nem is szűnt meg, de kontrollálható.

– **Ön a HaBait HaJehudi párt (a vallásos cionista teletypes mozgalom pártja – a szerk.) képviselője, mely elrenzi az önálló palesztin államot. Mi a javaslatuk az együttélésre?**

– Nézze, az izraeli társadalomban vélemények széles spektruma él arról, hogy mit adjunk a palesztinoknak a békés együttélés fejében. A radikális baloldaliak visszamennének a 67-es határokra és odaadnák egész Jeruzsálemet. A szélsőséges jobboldaliak a palesztinok kérdését Jordániában vagy a Sinai félszigeten akarják megoldani. E két végpont között az átmenet szinte teljesen folyamatos. Ám mindeme vélemények egy dologban teljesen hasonlóak: ábránd mind egy szálíg. A palesztin oldalon egyikre sincs fogadókészség, mert nem hajlandók egy zsidó államot elismerni. Így tehát az is érdektelen, hogy én elismerem-e a palesztin államot vagy sem. A béke csak álom. És ha így van, akkor én inkább arról álmodom, hogy legyen béke, és ne adjuk vissza a területeket. Ha majd a béke valóban elérhető közelségbe kerül, akkor az én álmaim lesznek teljesen érdektelenek. Most azonban azt kell mondanom, a békének nincsenek jó kilátásai, mert ehhez a másik oldalon nincsen partnerünk.

Gadó János

A bojkott az egyetemekre ütött vissza.

Aktuális reflexióink:

Tarlós István szégyene | Sírásóink

www.szombat.org | facebook.com/szombat.folyoirat

Halasi Zoltán

PILLANATFELVÉTEL AZ ELLENÁLLASRÓL

Katzenelson holokauszt-poémájának
tizenharmadik énekéhez

A 42-es terv

A varsói gettó több mint két éve, 1940 októbere óta zárt terület. Rendeleti erőszakkal összezsúfolt mintegy fél millió lakosából már csak kb. hatvanezren élnek a járvány, az éhínség és a nyári nagy deportálások miatt. A megmaradtak kétharmada engedéllyel rendelkező munkás vagy alkalmazott, a többiek bujkálnak. A gettó lakosságát „elfogyasztva” a lakóterületet is töredékére csökkentették a németek. Szögesdróttal körülkerített, szigetszerű telephelyeken, a német hadigazdaságot fegyverrel, építőanyaggal és ruhával ellátó kis- és középüzemekben, ún. „shop”-okban dolgoznak és laknak az „engedélyesek”, a maradék önkormányzati munkaerő a deportálóállomás, az Umschlagplatz közelében nyer elhelyezést, hogy könnyebben elszállítható legyen. Az SS 42-es lengyelországi akcióterve, amely korlátozott számú „dolgozó” zsidó életét egyelőre meghagyta államérdekből, a többiek a „kitelepítés” sorsára jutottak, lényegében teljesült. Vagy mégsem?

1943. január 9-én – egy hónappal a sztálingrádi fiaskó, másféllel Goebbels totális háborút meghirdető beszéde előtt – Himmler ellenőrző körútján Varsóba látogat. Meghallva a fenti számadatokat, elszornyed: még mindig ennyi zsidó egy kupacban? Hiszen ez valóságos tűzfészek, mind közegészségügyi, mind belbiztonsági szempontból! Noha a német hadiszállítók egy emberként magasztalják teljesítményüket és kevés hajlandóságot mutatnak a dél-kelet lengyelországi körzetbe evakuálni gyáraikat, valamint zsidó rabszolgamunkásaikat, Himmler hajthatatlan. Az SS 43-as terve a zsidómentes Varsó és punktum. Január 18-án újrakezdődnek a deportálások.

Incidens

Erre a baljós napra fut ki Jizchak Katzenelson tizenöt ének holokauszt-poémájának (*Ének a kiirtott zsidó népről*) tizenharmadik éneke. A bevezető strófák visszaidézik a szeptemberi nagy szelekció traumatikus élményét: a Mila utcán és környékén több mint százezer embert zsúfoltak össze és válogattak szét, minden másodikat megsemmisítő táborba küldve, férjet feleségtől, gyereket anyjától, apát fiától szakítva el. Katzenelson név szerint sorolja a lengyelországi zsidó kultúra nagy veszteségeit; írók, szobrászok, színészek – jóformán senki sem maradt.

Elmondja, hogy barátainál, a halucoknál töltötte az éjszakát és amikor reggel vissza akart menni a gyárba, ahol dolgozott, már nem jutott messzire, mert a német rendőri erők kordont vontak a maradványgettó köré. A költő és társai csapdába estek. Ilyesféle „blokádot” már jó néhányszor átéltek, ám a deportálók ezúttal nem különítették el a „dolgozókat” a „nem produktivaktól”; Himmler parancsa értelmében mindenkit az Umschlagplatzra irányítottak. Akár úgy is történhetett volna, ahogy eddig: a varsói zsidók lehajtott fejjel vonulnak ötös sorokban a vagonok felé. Mert erre, hogy ezen a fagyos hétfői reggelen újabb akció kezdődik a gettóban, ráadásul azok után, hogy az előző napokban éppen a falon kívül, az „árja oldalon” folytak razziák (néhány lengyel be is szökött a „biztonságosabbnak” számító gettóba), senki sem számított a zsidók közül, még a folyton veszélyt szimatolók sem. Mint ahogy a leggyanakvóbb német rendfenntartó sem gondolt arra, hogy az előírászerűen terelt tömeg ellenállást fog tanúsítani. Aztán egyszer csak lövések dördültek az utcán, tűzpárbaj bontakozott ki, és egyik-másik épületben is fegyverrel fogadták a razziázó rendőri erőket. Halottak itt is, ott is, fegyveres incidens, kölcsönös meglepetés.

Zsidók
beköltözése
a varsói
gettóba

A Zsidó Harci Szervezet (ZOB)

Bő egy évvel az „incidens” előtt a varsói fiatalok (elsősorban a Hasomér Hacair és a Hehaluc Dror szervezetek) első kézből értesülhettek arról, hogy Vilnában és környékén hogyan mészárolták le az ottani zsidókat tízezerszám, nem sokkal ezután a chelmnói gázteherautók hasonló léptékű zsidóirtásáról kaptak részletes beszámolót, 42 márciusában pedig a negyvenezres lublini gettó felszámolásáról futottak be hozzájuk rémítő hírek. Nem kellett hozzá túlzottan sötét fantázia, hogy lelki szemük előtt kirajzolódjon a náci stratégia: a teljes lengyel zsidóság megsemmisítésének képe. Próbálták riadóztatni a gettóban az övéknél nagyobb tekintéllyel és kapcsolatokkal rendelkező baloldali pártok vezetőit (akikhez szintén eljutottak a vész hírek), összefogásra, fegyveres ellenállásra buzdítva őket. Hónapok teltek el, az összefogásból nem lett semmi. A legnagyobb tömegbázissal rendelkező munkásszövetség, az internacionalista Bund elvből nem tárgyalta a „nacionalista” cionistákkal, bármilyen színezetűek voltak is; a baloldaliakkal, például a „moszkovitának” minősülő Hasomér Hacairral még inkább nehezítette a kapcsolat felvételét, hogy a Bund első számú vezetői, Ehrlich és Alter már hosszú ideje Sztálin túszaik voltak (a csavaroseszű diktátor hol a zsidó, hol a lengyel ügy szerkértelőit látta bennük, ezért mint kétszeresen is javíthatatlan, bős nacionalistákat 42 májusában ki is végeztette őket). A Bund merev távolságtartása csak a nyári deportálások után enyhült, miután elvesztette aktivistái és tagjai túlnyomó többségét, a javarészt jiddis nyelven beszélő, szekularizált értelmiséget és proletariátust.

A deportálások kezdetén tartottak néhány találkozót a politikai erők vezetőinek részvételével; ekkor a halucok ismét szorgalmazták a szembeszegülést valamilyen de-

monstratív közös akció, pl. a közismert személyiségek által vezetett tiltakozó tömegtüntetés formájában, de éppen a közismert vezető személyiségek hurrogták le őket; Icchak Schiper, a neves történész kijelentette, hogy ebből óriási vérfürdő lenne, az pedig kerülendő, a deportálásnak különben is pár héten belül vége, ezt biztos forrásból hallotta, addig a közösségnek muszáj áldozatot hoznia, nem először kerül ilyesmire sor a zsidó nép története során, fő, hogy a nép színe-javát megőrizték, ennek érdekében tartózkodni kell a felelőtlen lépésektől. Az ortodox Agudah vezetője, Zysze Friedmann rabbi üdvözölte a halucok kezdeményezését, ugyanakkor hangot meggyőződésének, miszerint az eseményeket a hit mozgatja, abból van kevés a gettóban: az ember a Teremtő munkatársa, tehát a liberálisok higgyenek erősen abban, hogy az angolszászok, a szocialisták abban, hogy a szovjetek lesznek a felszabadítók, mindenki fohászodjon erősen azért, amit tiszta szívéből óhajt, és meglátják, Isten teljesíti a kérésüket, nem fog késni a csoda.

A csoda késett, a baloldali szervezetek harci szövetsége (ZOB) létrejött – igaz, a Bund csak októberben csatlakozott hozzá –, most már csak fegyvereket kellett szerezni. Sikerült is néhány pisztolyt és kézigránátot vásárolniuk, de szeptember elején a németek megölték két fontos vezetőjüket, sőt még az arsenált is elkobozták. Közben 300000 embert vittek el Varsóból Treblinkába. A baloldali fiatalok mindjárt a deportálás elején igyekeztek kivonni tagjaikat a gettóból: egy részüket a közeli és távolabbi erdőbe küldték a partizánokhoz (ezek a fiúk-lányok vagy oda sem értek, mert már a vonatról leszedték őket a németek, vagy a tűzkeresztség során veszítették életüket, hiszen fegyverük nem volt, harcban kellett volna szerezniük, vagy a lengyel ellenállás valamelyik szélsőségesen zsidóellenes egysége végzett velük), más részüket a halucok Varsóhoz közeli mezőgazdasági farmjain „tárolták”

Nem volt megbeszélte haditerv. Két egység cselekedett, egymástól elszigetelten.

(a két farmot a németek csak novemberben szüntették meg). Utóbbiak közül sokan visszatértek a gettóba, ahol folyt a harcosnak alkalmas fiatalok titkos toborzása, a sorokat vidéken szervezett és Varsóba hozott egységek is erősítették; az ellenállók zömének életkora 16–24 év között mozgott, és nem lehettek többen 2-300 főnél. Felosztották a terepet, kijelölték az egységek vezetőit, taktikai megbeszélések folytak, lőgyakorlatokat tartottak lőfegyver nélkül, pisztoly helyett kinyújtott mutatóujjokkal célozva meg a tizezt.

Fegyvert a legnagyobb lengyel földalatti szervezettől, a Honi Hadseregtől remélték kapni, de januárig hiába. A keresztény nemzeti beállítottságú lengyel ellenállók, látván a deportálás során tanúsított passzivitást, először is nem hitték el a zsidókról, hogy képesek harcolni, másodsorosan lehetetlennek tartották, hogy saját ügyükért – a méltó halálért – akarnak fegyvert fogni; bolsevista ügynököket gyanítottak bennük, akik egykettőre ellenük fordítják majd a kapott fegyvert. Így a sokkal kisebb létszámú baloldali szocialista Népi Hadsereg segítségével jutottak pár pisztolyhoz és kézigránáthoz.

Ezek robbantak és dördültek el január 18-án. Nem volt megbeszélte haditerv. Két egység cselekedett, egymástól elszigetelten, más-más taktikát alkalmazva. A fegyveres somérok Mordechai Anielewicz javaslatára elvegyültek a deportálandók tömegében és adott jelre tüzelni kezdtek abban a reményben, hogy a tömeg menekülni kezd és sokan elbújnak majd. Közülük csak ketten maradtak életben, a többieket a nyílt utcai harcban azonnal lekaszábolták a németek. Nekik mindössze pár pisztolyuk volt – az ellenség kezében sorozatlövő fegyverek.

A másik csapat a halucok egyik harcálláspontján tartott találkozót előző este, ekkor állított be Jizchak Katzenelson és egyetlen megmaradt fia, Cvi. A költő egy bátor rabbiról szóló hosszú versét recitálta a fiataloknak, akik illő tisztelettel hallgatták a hajnalba nyúló felolvasást. A többről Katzenelson poémája tudósít a helyszínről, pillanatfelvételszerűen. A gettó váratlan körülményéről, az utcán vonuló menetéről, fegyverek szétosztásáról, a fiatalokat lelkesítő beszédéről, a tűzpárbajról, a németek soraiban támadó zavarról, a veszteségekről.

Jichok (Icchak) Zuckermann, a lengyelországi haluc mozgalom vezetője, a Zsidó Harci Szervezet parancsnokhelyettese és társai nem az előnytelen utcai harcot választják, inkább az épületben bevárják a razziazó németeket, olvasást mímelve, aztán hirtelen a könyv mögül nyitnak tüzet rájuk. Ez a harcmodor, amely padláson, tetőn történő mozgással egészül ki, eredményesebbnek bizonyult a másíknál. A németek a harmadik napon leállítják a deportálást.

A halucok

Szó esik a versben bizonyos Labanról, krakkói üdvözletről, véres lábról. Ez a pár sornyi – kissé enigmatikus – dokumentarista sűrítés jelzi, milyen nehézségekkel kellett megküzdenie a költőnek, amikor – ezer és ezer vers- és naplói társához hasonlóan – az utókort akarta tudósítani az eseményekről.

A zsidó fegyveres ellenállás kirobbanása általánoságban három feltételhez kötődött: a soá természetének felismeréséhez (hogy ti. a németek senkit nem akarnak életben hagyni), a családtagok elvesztéséhez (ez megszünteti a zsarolhatóságot), a fegyverhez jutás lehetőségéhez. A német terror kiméletlenségéből és a megtévesztő manőverekből következően kevés helyen és többnyire csak megkésve nyílt lehetőség a szervezett ellenállásra. A zsidó partizánharc a keleti területeken kezdődött, a mocsaras belorusz erdőségekben, majd Vlnában és környékén folytatódott, a nyugati területeken pedig Varsó irányításával szerveződtek az akciók. Eredményességüket jócskán nehezítette a német éberség (a Gestapo kiterjedt besúgóhálózatot működtetett a gettóban, halálbüntetéssel sújtotta a zsidókat a gettón kívül bűjtatókat és jutalomban részesítette a nyomravezetőket), továbbá a civilizáltabb környezet (Lengyelország középső és nyugati részein nem voltak őserengetegek, ahová vissza lehetett volna vonulni) és a szövetségeseik hiánya (keleten ott voltak a szovjet partizánegységek).

Ilyen körülmények között valóságos csoda volt az, amiről a versbeli Laban „üdvözlete” szól: hogy 1942 karácsonya előtt Krakkóban sikerült egyszerre több olyan szórakozóhelyre kézigránátot hajítani, ahol német katonák, kivált az SS tagjai tartózkodtak. Sajnos az akció végrehajtóit (informátorainak köszönhetően) szinte azonnal el tudták fogni a nácik, az eseményt figyelemmel kísérő és a lábába golyót kapó Icchak Zuckermann csak saját lélekjelenléte és persze néhány jóindulatú lengyel segítsége mentette meg. Az akció sikerült, azonban a ZOB szinte teljes krakkói szerve-

zete – köztük Laban (Avraham Leibowicz), aki német egyenruhában vett részt az akcióban, ezért „tisztí köpe-nyes” – az életével fizetett érte.

Laban, Zuckermann, Civja valamennyien a Hehaluc Dror szervezet vezetői voltak. Ez a baloldali szocialista cionista ifjúsági szervezet adta a gerincét a fegyveres ellenállásnak a marxista Hasomér Hacair, a liberális Akiva és a revizionista Betár mellett. A halucok (magyarul: úttörők), szemben a Betárral, amelynek határozottan militáris jellege volt, eredetileg elsősorban kulturális tevékenységet folytattak a háború előtt és mezőgazdasági táborokban készültek az alijára. A varsói gettóban a deportálásokig 800 bejegyzett tagjuk volt (a Hasomérnak 500, az Akivának 200). Földalatti gimnáziumot működtettek jó nevű tanárokkal (Katzenelson például a bibliai prófétákat és a zsoltárokat tanította nekik), illegális újságot adtak ki, benne irodalmi összeállításokkal, ők jelentették meg egyetlen szamizdat könyvként Katzenelson *Jób* című drámáját. Anyagiilag elsősorban a Jointra támaszkodtak, farmjaik révén a nagy éhínség alatt is viszonylag jobban el voltak látva étellel, több közös lakást tartottak fenn, ahol együtt éltek, a korabeli „idealista” elvek szerint.

Krónikás ének

Az *Ének a kiirtott zsidó népről* szerzője a mai Fehéroroszország, az egykori Litvánia területén született, a nyugat-lengyelországi Lódzban élte le élete javát, vé-

gül Auschwitzban ölték meg. Kenyerét a családi gimnáziumban pedagógusként, tankönyvíróként kereste; lelkes szocialista cionista volt, fiatalon részt vett az 1905-os lódzi munkás megmozdulásokban. Zsidó sorskérdésekről írt darabjait rendszeresen játszották a korabeli zsidó színházak, jó néhány megzenésített verse nagy népszerűségnek örvendett. Ő is, mint annyi kortársa bilingvis volt, de a magasabb műfajokban (líra, dráma) jobbára ivritül írt. Kezdetben játékos, szatirikus, parodisztikus versei új hangot vittek a modern héber költészetbe, ez a derús hang azonban a harmincas évek közepétől egyre jobban elkomorult. Katzenelson a német támadás után 1939 novemberében Lódzból Varsóba menekült, és itt, a gettóban vált szenvedései és rendkívüli termékenysége folytán (több ezer sornyi verset, több színdarabot írt) a vézskorszak egyik legkiemelkedőbb alkotójává. A gettófelkelés kezdetekor (1943. április 19-én) haluc barátai kiküldték őt és Cvi fiát (aki szintén tagja volt a ZOB-nak) hirmondónak az „árja oldalra”, ott hondurasi útlevelet szerzett neki az ellenállás, ennek révén háromnegyed évre kijutott a franciaországi Vittelbe. A vitteli internáló táborban vetette papírra monumentális krónikás énekét 1943 októbere és 1944 januárja között. Ebben valóságos „panorámáját” adja az előző három évnek, mindannak, amit a német megszállás kezdete óta személyesen átélt vagy első kézből hallott valakitől. A verset abban a tudatban kezdte írni, hogy ő az „utolsó zsidó” Európában, akinek kötelessége beszámolnia népe tragédiájáról. Ahogy a gettóbeli verseket, ezt is jiddis nyelven írta, a kelet-európai zsidóság beszélt nyelvén – illetve ekkor már a halottak nyelvén. Addigra elveszítette szinte egész családját, jóformán összes barátját, ráadásul neki vezető értelmiségiként tudomása volt arról is, ami a többi lengyel városban lezajlott. Ezért érezte kötelességének, hogy az egészről adjon számot, de ez sem enyhített a kiheverhetetlen személyes tragédián. Ez a kettősség járja át váltóáramszerűen a verset, ettől van az, hogy a krónikás énekét át meg átszövik a lírai elemek, hogy a drámai jelenetekkel megtűzdelt elbeszélésbe újra és újra berobban a gyász és a fájdalom, hogy az elégikus hangon át meg áttör a harag. Katzenelson az elkészült versből több tisztázatot készített, egyiket-másikat elásták a tábor területén, egyet bőrrönd fogantyújába varrva csempészték ki. Még a háború vége előtt megjelent Párizsban egy kétnyelvű kiadása, azóta szinte valamennyi európai nyelvre, sőt még japánra is lefordították.

A költő erkölcsi és szellemi tartása a lengyelországi gettóharcosok által alapított kibuc (Lohamei Hagethaot – Ghetto Fighters House) intézményeiben él tovább. Egykori harcostársai és tanítványai Izraelben, Akkó közelében a holokaust szörnyűségeit és a zsidó ellenállás emlékeit bemutató múzeumot róla nevezték el.

A verset abban a tudatban kezdte írni, hogy ő az „utolsó zsidó” Európában.

Jizchak Katzenelson

ÉNEK A KIIRTOTT ZSIDÓ NÉPRŐL

(részlet)

**Tizenharmadik ének
A halucokkal**

1

Ne kérdezze senki, hogy volt a Mila utca. Megtelt és romba dőlt hamarosan.
Több mint százezer zsidó összeterelve rajta. Motyó a kézben, vállon hátizsák.
Törülköző, darab száraz kenyér közt kisgyermek elrejtve a batyuban:
nyersvászonszín, kenyérszáraz kis test, lüktető csönd, gubbasztó némaság.

2

Hiába. Bárhová rejtőzött el bárki, a Mila utca mély pincéibe, netán
a padlás zugaiba, a poros állvány tetejére, avagy szeméthalomba bújt –
a fogdmegek előhalászták. A Mila utca tele volt velünk. Alig maradtunk ezután.
Sokat helyben agyonlőttek, másokra más halál várt; zakatoló, kietlen út.

3

Egy részünk újra dolgozott a gyárban. A Lesznón meg a Nowolipién.
Én hajtottam a csévélt, fiam csak állt a gépnél némán. Más senkim nem maradt.
Ugyan ki nem kóválygott ekkor tájt a *shop*, e mocskos oltár ócska szegletén,
hogy éljen még? Zsidók a maradvány gettóból, vagy húszeszes rabszolghad.

4

Az utcán háltunk szemetes ládákbán, amíg tartott az őszi lágymele,
a lakásunkat nagy ívben kerültük, tudván, ott a halál hidege lel,
más táljából ettük az inségkosztot, felvettük a gazdátlan ingeket,
alkalmi szállásokon tértünk nyugovóra, az ágy kemény volt, idegen a hely.

5

Nem egyszer kiszöktem a gyárból, belopakodtam a gettóba, hogy
lássam, mi zajlik ott. Borzalmas élet! Nem élet ez már! Maga a pokol.
Mégis mentem. Jó barátaim voltak ott – ma már mindegyikük halott.
Nagy sietve lopóztam be a gettóba, s épp ily sietve ki, mindannyiszor.

6

Jó barátaim voltak ott: írók, zenészek, festők – már nem kell őket félteni.
Megölték mindet. Hillel Zeitlint táleszban hurcolták az Umschlagplatzra és
ott lőtték agyon. Jiszroel Stern! Gilbert! Koronánk ragyogó ékkövei.
Warszawski! Dawidowicz! Lewi és Ostrzega! A zsidóság színe-virága. Kész.

7

Megint eltelt egy hét. Belopóztam a gettóba. És ott volt Zuckermann. Jichok
Zuckermann, s vele a legnagyobb, leggyönyörűbb leány: Civja.
Halucok! Még hogy itt minden veszve volna! Amikor itt vannak a halucok!
Az ember ismét élne. Nem sír, dehog. De pár cseppet el kell morzsolnia.

8

Jichok üdvözetet hozott nekem. Krakkóból. Laban, a haluc friss üzenetét.
Épp sorolja neki, hány SS söpredékkal bántak el, mikor – Kezeket fel! – a német rajtuk üt.
A tisztí köpenyes Labant lefogják. Jichok megsebesül, de meglótt lábbal is lelép,
bolyong a városban, csizmája csurom vér. – Ugye fáj, Jichok? Most ne mozogj! Feküdj!

9

Ez volt negyvenhárom január tizenhetedikén. Éjszakára ott maradtam velük.
Még meg sem virradt jóformán (ő, inkább soha ne virradt volna meg!),
már kint voltam az utcán, hogy a Zamenhofról a Nowolipiére; amikor „Zurück!” –
az SS visszakergetett. Rendőrök álltak ki minden sarokra. A gettó körbevétetett!

10

Már megint! Mi lehet ez már megint? Végünk! A hideg és a forróság előnt.
Vissza a fiamhoz, a halucokhoz. Ők is tudják már, valaki hirt hozott nekik.
Civja: talpon! És Jichok is. „Még hogy engem holmi kis seb a lábamról ledönt!”
De csizmájába alighanem dől a vér. Mert ahogy meglát, hirtelen elfehéredik.

11

Falfehér lett. Nem teszem szóvá. Jichok az egyik halucnak parancsot ad:
„Keress bunkert az udvaron és kísérd oda őket!” – „Mi, Jichok, inkább – kérlelem,
megszorítva kezét. Erre elpirul. – Mi inkább...! Cvi, ő is maradna. Hadd...
mi is veletek!” Bejön egy haluc, fegyvereket oszt szét. – Eddig nekem

12

ez semmit sem jelentett, most mégis mindent. „Késő! Már elkéstünk vele!”
„Nem, nem! Tévedtek! Sosem késő. Népét az utolsó zsidó is megmentheti,
ha egyetlen gyilkost is leterít. Még akkor is menthető népünk becsülete –
tüzelem őket s magamat –, ha már mindönket kiirtottak. Tessék megmenteni!”

13

Harcállást foglaltak a halucok: feljebb a lépcsőn, az alkóvokban, az ajtó mögött.
Egyikük az ablakból nézte, mi folyik az utcán, és suttogva közvetített.
Az üvegen át megkövülve látom: lehajtott fejjel, némán, az SS banditák között
az Umschlagra már vonul a menet... Ó, mért nem vagyok vak és földsíket?

14

Psz! Egy rendőr elrohan, jön vissza több. Egy kis épületet felgyújtanak odalent.
Épp az én ablakommal szemközt. A balfék tűzoltó nem oltja el, hanem szétfújja a
lángokat. A rendőröknek jelenti lengyelül: „Hárman bújtak el odabent!”
Kirángatják a hármat. Vörösség fut szét a havon. Felszáll a meleg pára gomolya.

15

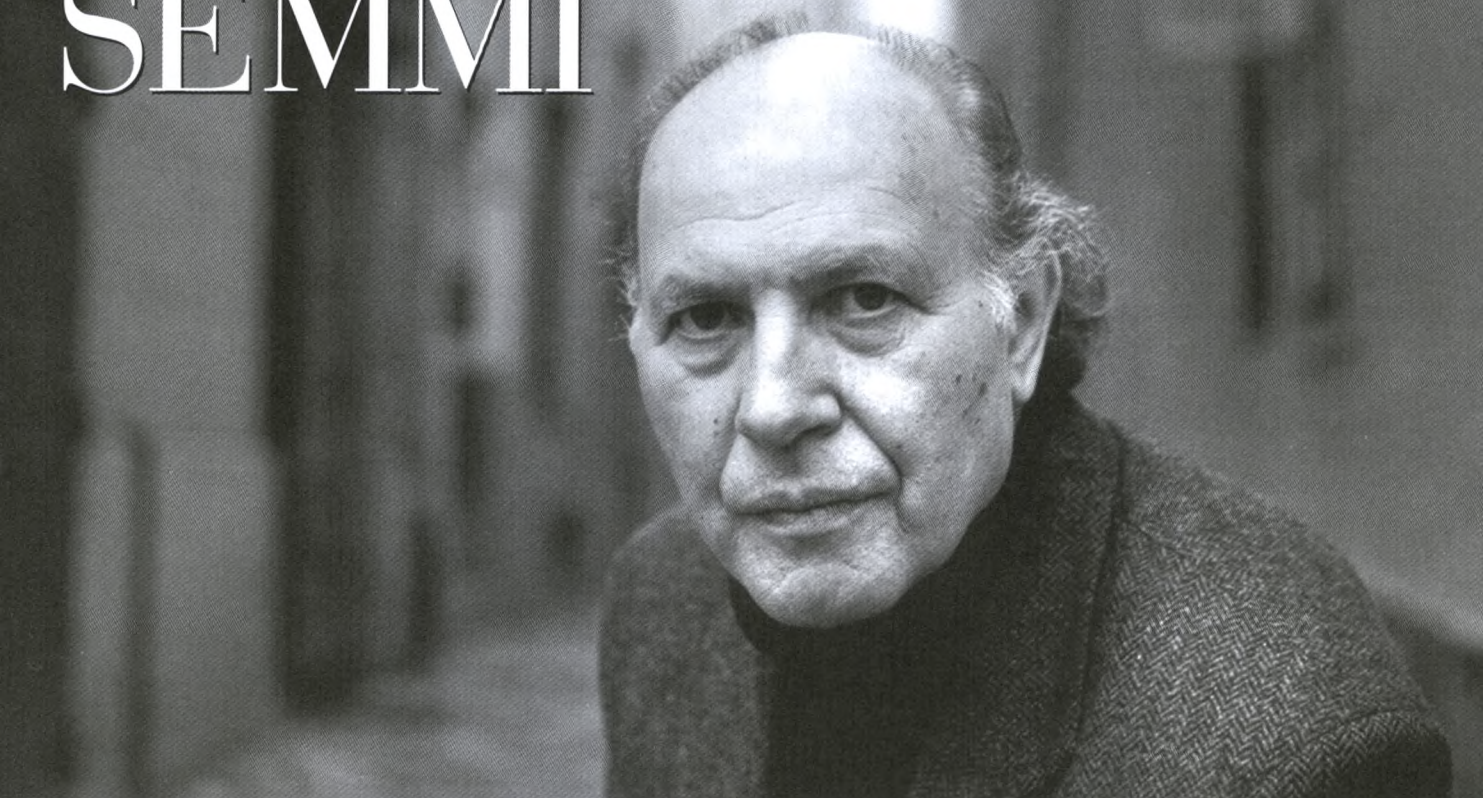
Psz! Pszt! Már itt vannak! Nem látom a német arcát, csak a vállát, de a golyót
szemből, mellébe kapja, összerogy. A másik is. – *Die Juden schiessen!* – A döbbenet
kiáltásai odakintről. Valóban! Itt Zeharje, Gutman, Eliezer tüzel: a halucok!
A Niskán meg: a somérok. Igen. A zsidók lőnek! Ezzel nem számoltak a németek!

(1944. I. 3–5.)

(Fordította Halasi Zoltán)

(A teljes poéma várhatóan 2012-ben jelenik meg
Halasi Zoltán társszövegével együtt, a Kalligram Kiadónál.)

A NYELVEN KÍVÜL SEMMI

„...tapasztalataimra, írói termékeimre a »nemzet« nem tart igényt: e fejlemények fényében tehát semmiféle szolidaritást nem tudok kialakítani magamban az úgynevezett »magyarsággal«, azaz nincs magyar identitásom, nem érzek, s nem gondolkodom együtt a kétségbeesett magyar ideológiával. S ez azért szomorú, mert az antiszemita prekoncepciót igazolja végül.”

Zsidótlan zsidóság mint azonosság; a magyar identitás felmorzsolódása az antiszemitizmus következtében; a frissen tanult számítógéppel és a Felszámolás című regénnyel való küzdelem; a kétlaki lét (Budapest-Berlin), az utazások szabadságélménye és fárasztó megpróbáltatásai; régi és új művészarbítások megindító vagy éppen felzaklató fordulatai; a napló/memoárirás szent ágostoni hagyománya szerint a visszatekintés során bevallandó emlékek az ifjúkorból; az új antiszemitizmus európai baloldali hullámával való felháborodott

szembesülés, az Izraellel érzett szolidaritás kifejezése és a zsidóságra nézve fenyegető, apokaliptikus pusztulás víziója; a szeretett asszony betegségének rettene és a gyógyulás okozta megkönnyebbülés; a Nobel-díj meglepő, távolságtartón szemlélt, világhírt hozó fordulata, s a csak későn tapasztalt anyagi jólét gyermeki öröme; a *Sorstalanság* szakralizálódása felett érzett aggodalom, s végül egy újabb, *A szodomainyos munkacímű* regénnyel megkezdett viaskodás.

Ezek volnának Kertész Imre naplójának főtémái, melyek többnyire újra és újra felbukkannak a kecses formájú, szépen tipografizált kötet oldalain. A Mentés másként eltér a Gályanapló teoretikus művészetfilozófiai fejtegetéseitől, közvetlenebbül kapcsolódik a mindennapokhoz. Legdrámaibb vonulata talán az öregedő test és lélek küzdelme fogyatkozó életidejével és erejével, emellett a kamaszkor villanás- és vallomászerűen felkérődő erotikus emlékei, az el-elakadó regényíró gyötrelme formát kereső anyagával, és az egykor számkivetett túlélő szembenézése hovatartozásával. Könyvének ez utóbbi reflexióival foglalkoznék elsősorban.

Ideges köz- és kulturális életünkben felkészülhünk rá, hogy lesznek, akik provokációnak veszik az

ilyen mondatokat: „tapasztalataimra, írói termékeimre a »nemzet« nem tart igényt: e fejlemények fényében tehát semmiféle szolidaritást nem tudok kialakítani magamban az úgynevezett »magyarsággal«, azaz nincs magyar identitásom, nem érzek, s nem gondolkodom együtt a kétségsbeesett magyar ideológiával. S ez azért szomorú, mert az antiszemita prekoncepciót igazolja végül (...) Se német nem vagyok, sem izraeli, sem magyar. A németekhez fűznek a legerősebb kulturális kötelékek (...) egyedül Izraelhez fűz olyan szolidaritás, amelyet nép vagy nemzet iránt egyáltalán érezni tudok, izraeli kötődésem teljes egészében érzelmi kötődés; Magyarországhoz a nyelven kívül semmi nem fűz, sem szolidaritás, sem szeretet: ez az ország, amelyet el kell hagynom, mielőtt lelki beteggé tesz a hamis értékrendszerük, a számomra elfogadhatatlan moralitásuk.”

E mondatok a dátumozás szerint még a szerző Nobel-díja előtt keletkeztek. A nemzetközi megbecsüléssel adhatott némi erkölcsi támaszt, de nem mondható, hogy a kivételezett helyzet bátorította őt, inkább a mellbevágó tapasztalat, hogyan vált a vészorkorszak élménye a nyugati világ alapvető civilizációs tudásává, s hogyan nem tud idehaza áttörni az élmény, élménye, melyet Kertész megosztott ama nyelvközösség tagjaival, ahová születése folytán tartozott, ahol megbélyegezték és kiszolgáltatták a nácioknak. Eltávolíthatta Magyarországtól az is, hogy sokan ellenszenvvel, alpari módon fogadták műve nyugati elismerését, és az is, ami sok zsidót elgondolkodtatott az elmúlt két évtizedben hovatarozását illetően: a nyilvános antiszemitizmus egyre elfogadottabbá váló jelensége és a vészorkorszakkal való mély számvetés hiánya. Pedig a napló még csak a 2001–2003-as időszakot öleli fel.

Ez váltotta ki a keserű felismerést (*Felszámolás* című regényének egyik hősét is Keserűnek hívják), hová tartozhat. „A magyar irodalomhoz nem tartozom, és soha nem is tartozhatom oda” – írja, s a Kafkától Celanig húzódo, „Kelet-Európában létrejött zsidó irodalomhoz” sorolja magát, melynek nyelve „esetleges” és „sohasem lehet anyanyelv”.

Ha lenne igény az országban történelmi önvizsgálatra, a Márai és Thomas Bernhard provokatív társadalomkritikájával rokon állításokat vitaalpnak is tekinthetné a szellemi élet. Kertész nemcsak első, filozófiai regényén keresztül engedett betekintést a huszadik század botrányának perspektíváján át az ember kiszolgáltatottságába a civilizációban, mely gyermekkorától fogva gépies alattvalónak neveli. Esszéiben éppúgy, mint e naplójában, a személyes trauma mélységeibe is bepillantást nyújtott. Nem a zsidó fájdalmat írta meg alapművében, hanem az ember egzisztenciális kiszolgáltatottságát, ám értekezéseiben a gyökerét vesztett európai zsidó is megmutatkozott, ahogy az

asszimiláció másfél száz éve során sosem. Nyíltsága azonban szélesebb körökben nem gondolkodást és számvetést, nem együtt érző eszmecserét generált Magyarországon, hanem részben elutasítás és felháborodást, ami az író még távolabb lökte nyelvközösségétől. Ám a szakítás mögött is ott a trauma továbbélő emléke és a szembesítés igénye: „nem akarom betemetni a köztem s a világ közt tátongó tömegsirt”.

De ne tévedjen senki: Kertész nemcsak a magyarsággal vagy magyarságával szemben kritikus. A posztmodern „elvtelenségébe” torkollott liberalizmus éppúgy megkapja a magáét, mint az európai baloldal Izrael-ellenessége és anti-Amerikanizmusa, vagy azok a liberális zsidók, akik a szélsőjobboddallal kísértetiesen hasonló, egyoldalú mércét alkalmaznak Izraellel szemben; a pesti zsidók, akik nem képesek egy önálló tüntetés megszervezésére; ugyanígy a túlélők igen sommásan megítélt visszaemlékezései. Nem mindenben van olyan mértékben igaza, amilyen szigorral vagy reménytelenséggel nyilvánítja ki véleményét, de kijelentéseinek vektorai a legtöbb esetben az igazság irányába mutatnak.

Kertész „javíthatatlan konzervatív”-nak mondja magát. Nem ellentmondás, ha ezt elfogadva egyszerűsmind radikálisnak is látjuk, aki nem adja egykönnyen, amit traumái és a sehova sem tartozás kínja árán megszerzett: a szuverén személy önmeghatározásának szabadságát és ezzel összefüggő tisztánlátását.

Szántó T. Gábor

(Kertész Imre: *Mentés másként. Feljegyzések 2001–2003.* Magvető Könyvkiadó, 2011, 236 oldal, 2990 Ft)

TÖBB MINT EGY PERC ÖRKÉNY ISTVANNAL

Radnóti Zsuzsa

Örkény István 2012-ben lenne százéves. Radnóti Zsuzsa dramaturg Örkény István felesége volt, és hagyatékának gondozója. Vele beszélgettünk.

zott is Kornitzer László véleményével. Hozzá kell ten- nem, hogy az a világ más világ volt. Mindnyájan úgy szocializálódtunk a rendszerváltás előtti időkben, hogy környezetünkben nem volt téma, hogy ki milyen származású. Ilyen értelemben az egy természetes és tisztá világ volt. Ezekről a dolgokról mi valóban soha nem beszélgettünk. Számára a zsidóság nem volt téma. A piaristáknál nevelkedett, és úgy tudom, erről a családjában sem esett szó. Teljesen kiegyensúlyozott identitása volt, nem érdekelte, hogy ki milyen származású. Ő magát magyarnak és világpolgárnak érezte. Természetesen voltak gondjaink, problémáink, politikaiak és egzisztenciálisak, de semmiféle zsidósággal kapcsolatos konfliktusára nem emlékszem. Máshol voltak a hangsúlyok.

– Káldor György, Örkény munkaszolgálatos társa 1947-ben írott levelében nem lát okot a „riadalomra... ez nem zsidó kérdés,” írja. 1946-ban Örkény sem látott okot arra, hogy elrejtse benyomását zsidó fogolytársainak egy részéről, hiszen másokról is írt erős mondatokat, és akkor egy új világ volt születőben. A mai helyzetben bizonyára óvatosabban fogalmazna. S talán a zsidó identitás is erősebb lenne benne.

– Ha veszélyérzetet tapasztal, bizonyára felébredt volna benne a szolidaritás érzése. Amikor a vadállat Murá-

– Örkény regénye, a *Lágerek népe* megjelent németül. A fordító, Kornitzer László levélformában megírt utószavában szemrehányást tesz az elhunyt írónak, amiért könyvében negatívan ábrázolja a hadifogolytábor zsidó munkaszolgálatosait. Házasságuk során beszélgettek ezekről a kérdéses részekről?

– A könyv teljes kontextusában olvasva ezt a nehezményezett fejezetet, se én, se senki eddig nem talált kivétlivalót ezekben a mondatokban, se szűk baráti körben, se nyilvánosan, se a mostani kiadásoknál, se annak idején. Sőt, amennyire ismerem a jelen német kiadás kritikai visszhangját, még ott se érezték bántónak ezeket a szövegeket, sőt néhány recenzens még vitatko-

nyi alezredes munkaszolgálatos élete első napján kikötötte őt, akkor persze kénytelen volt szembesülni származásával. A hadifogságban viszont ez már ismét kevésbé foglalkoztatta. Ott már nem zsidó munkaszolgálatos pária volt, hanem egyszerű hadifogoly pária a többi között.

– Örkény több ízben kinyilvánította, hogy élete legmeghatározóbb élménye volt a háború, ez a „sűrített lét”, amely megváltoztatta a világról való gondolkodását.

– Sokszor írt a háborúról, amely élete alaptémája volt és többször hangoztatta, hogy a fogságból demokratikus, szolidaris lényként jött vissza. Soha nem érezte magát különbnek másoknál.

– Térjünk át Örkény *Egyperceseire*. Tandori Dezső valami olyat ír, hogy Örkény után nem lehet egypercéseket írni. Ezekben a groteszk írásokban minden a feje tetején áll, normális helyzetek egy kis csavarral képtelenségbe fordulnak, s ezt természetesként fogadjuk el. Ha valaki meg akar tudni valamit az akkori időkről, a kor közérzetéről, akkor Örkény egyperceseit kell olvasnia. Mennyire korhoz kötöttek az egypercések, aktuálisak e még? És mennyire kelet-európaiak?

– Számomra az egyik legfontosabb, hogy ez mélyesen közép-európai hangvétel és műfaj, tükröződik bennük az a szörnyűséges történelem, amely osztályrészült jutott ezeknek az országoknak, s amit csak fekete humorral, iróniával és valami különös filozófiával lehet elviselni. Itt egyszerre jelentkezik a dolgoknak a színe és a fonákja. Az ő igazán jelentős egypercesei az élet alaphelyzeteit mondják el, amelyek emberi, társadalmi vagy nemzet-karakterológiai jelleget mutatnak, s ezáltal a mához is szólnak.

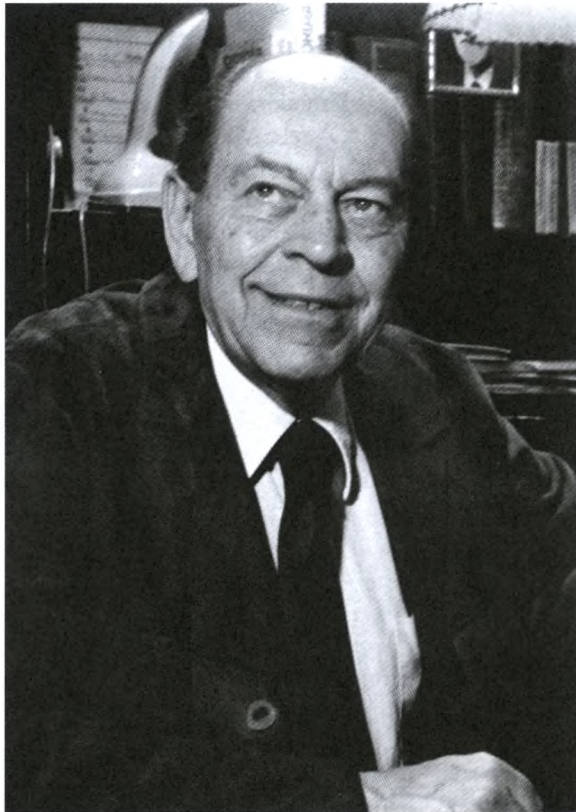
– Szellemes szójátékban a magyarni igét ragozza: én magyarok, te magyarsz, ő magyarik. Az irónia ma még hatványozottabban jelenik meg.

– Jó, hogy rákérdezett, mert elfelejtettem volna említeni, pedig büszke vagyok rá. Amikor az elmúlt könyvhéten az egri szélsőségesek egy csoportja megfenyegette az eseményt megnyitó Esterházy Pétert, akkor többek között egy olyan mondat is felbosszantotta őket, amelyet Esterházy egy egyperces novellából idézett.

– Örkény a drámáival lett igazán ismert és elismert a világban. A legtöbbet játszott darabjában, a *Tótékban* is visszatérő téma a háború.

– És igen hangsúlyos benne a nemzet-karakterológia is. Mégpedig az, hogy a magyarok sokáig türelmesek, sőt szervilisek is. Különösen, ha ennek van valami mély és igazán fontos célja. Sokáig hagyják, hogy fát vágjanak a hátukon, de eljön egy pillanat, amikor felrobban a világ. Számomra ez a *Tóték* legszebb és ma is nagyon időszerű gondolata.

– Örkénynek több ízben volt konfliktusa a rendszerrel. Az egyik a *Pisti a vérzivatarban* című darabjával kapcsolatos, amely többször és sokáig volt betiltva. Miért félt a rendszer ennyire ettől a drámától?

Örkény István

– Valóban, tíz évig nem kerülhetett színre, mert ideológiája és filozófiája nem fért bele abba a szűkre szabott, leegyszerűsített világba, amit akkor sulykoltak az emberekbe. Merész megvilágításban volt szó 56-ról, és több jelente olyan neuralgikus pontokról beszélt, amelyek irritálták a hatalmat. Egy belső jelentésben például azt vetették a darab szemére, hogy azt sugallja: „úgy látszik, a magyarok mindent túlélnek, még a szocializmust is”. Egy másik, idejét messze megelőző és provokáló gondolat a dunaparti kivégzési jelenetben található, amelyben az áldozatokból hóhérok és a hóhérokból áldozatok lehetnek. Ez mindig eszembe jut, amikor összeszorult szívvel elhajtok Pauer Gyula áldozati emlékműve, a dunaparti cipők mellett.

– Milyen érzés e kivételes hagyaték gondozójának lenni?

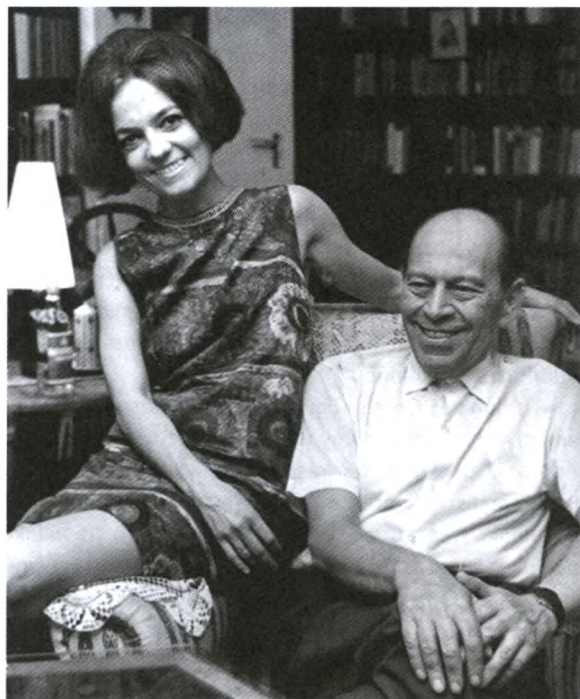
– Csodálatosan sűriti az ember életenergiáit. Én különben sohasem kezdeményezek, mindig igyekszem a háttérben maradni, de ha kérnek, akkor nagy örömmel segítek. Remélem, erre többször lesz alkalmam, mert 2012-ben lesz születésének századik évfordulója.

– Örkény a magyar abszurd dráma kiemelkedő képviselője. Olyan kortársai voltak kelet-európában, mint Mrozek, Rózewicz, Havel. Mégis, a magyar színház mindig elmaradt egy lépéssel más kelet-európai színházak mögött. A cseheknek volt egy Karel Capekjük, a lengyeleknek egy Witkiewiczük, míg a magyarok inkább a vígjátékokkal jeleskedtek. Miben látja ön mint színházi szakember ennek az okát?

– Ez egyszerre társadalomfejlődési és gazdasági probléma. Ahol egy társadalomban a kultúrára mindig kevés pénz jut – s ez érvényes még a kultúrában és tudományban oly ragyogó századfordulóra is – egy bizonyos elmaradottság törvényszerű. Ezzel együtt a múlt századforduló idején szerintem a magyar életnek egyedülállóan csodálatos zsidó szellemisége és korszakos zsidó szellemei voltak, a világhírű társadalomtudósoktól és Nobel-díjas fizikusoktól kezdve a fotóművészekig, filmrendezőkig, építészekig, írókig és Róth Miksaig bezárólag. Még ma sem tudjuk igazán felmérni, hogy mit köszönhet a magyar kultúra- és tudománytörténet annak, hogy a polgárosodott zsidóság teljes mértékig és teljes szellemi fegyverzetében asszimilálódott a magyar társadalomba. Ami a színházat illeti, az még Budapest világvárossá válása és a magyar polgárság viharos gyorsaságú fejlődése idején is nagyon be volt szorítva, szűk határok között mozoghatott, és nem mert a kísérletezésnek, a korszerű műveknek és stílusoknak teret adni. Ennek egyik ékes példája, hogy az általam nagyra becsült Jób Dániel, a Vígsház legendás igazgatója azzal adta vissza Füst Milánnak a *IV. Henrik király* című remekművét, hogy „nem e világból való munka” és a polgári értelem tanácstalanul áll előtte. Kicsi volt a felvevő piac, kevés volt a pénz, s így szűkek voltak a határok és a lehetőségek.

„Úgy látszik, a magyarok mindent túlélnek, még a szocializmust is”.

– Utoljára arról kérdezném, hogy merre halad a mai magyar színház? Tényleg annyira rossz, mint a kritika állítja? S ha valóban nem éri el a korszellemet, akkor ez a politika bűne, amely népszerűsége törekszik, szórakoztatni kíván? Paradoxként hangzik, de néha a diktatúrák is hajlamosak támogatni a kultúrát.

– Igen, a Kádár rendszer alatt sokkal jelentősebb volt a színház, mert olyan dolgokról beszélhetett, amiről a köznap életben nem lehetett. De persze, valóban a magyar színház soha nem volt olyan jelentős és nagyszabású, mint a román, a lengyel, esetenként a cseh. Szerencsére azonban lényege hasonló szellemű volt és maradt, mint nagyhírű szomszédaié: teljes és tiszta liberalizmus és szabadság uralja. Legalább is így volt az elmúlt húsz évben. Még rendez a nagyszerű Alföldi Róbert. De ha visszafogják, akkor majd olyan színházak születnek, mint az egyik kisvárosban meghirdetett „remény színháza” vagy egy másik, a „család színháza”. Ezekkel a szlogenekkel nem lehet mit kezdeni. Persze kell az úgynevezett népszerű, szórakoztató, kellemes színház. De az igazi jelentős művészet valamilyen módon mindig provokatív, lázadó, újat mond el a világról, olyat, amit eddig nem tudtunk, nem sejtettünk, amivel eddig nem szembesültünk. Ezt a szellemet akarják kalodába zárni? A helyzet azonban még kedvezőbb a filmgyártásénál.

– A film egyre veszít a népszerűségéből, kevesebben járnak moziba, de mit jósl a színháznak?

– Most a kultúra eljelentéktelenedésének vagyunk a tanúi. Majdnem mindenütt a megnyugtató szórakoztatás a kívánt cél. Mégis, összes kétségeim ellenére reménykedem, mivel a zenén és a táncon kívül a színház az egyetlen műfaj, amelyben ember az emberrel találkozik. Lehet millióféle új technika, de nem tűntetheti el ezt a fontos, emberközelit művészetet. Hadd hozzak erre egy személyes példát: Mácsai Pál Örkény István szövegeiből összeállított önálló estje, az *Azt meséld el, Pista* már ötszáz előadást ért meg.

Várnai Pál

GÁZ VAN

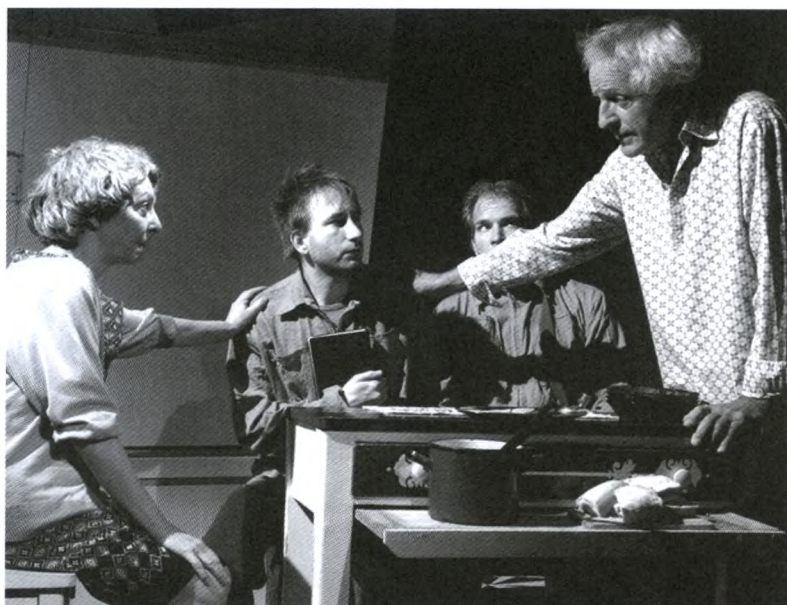
A kisebbségekkel kapcsolatos, abszurdig menő politikai korrektséget karikírozó párbeszéddel indul Vinnai András szatírája a Gólem Színházban.

Majd a gázosokat, Antalt és Lászlót Stan és Panként alakító Bánki Gergely és Schmied Zoltán becsöngetnek egy Dob utcai lakásba, ahol válófélben lévő, proletarizálódott zsidó házaspár (a rutinos kettős: Lukáts Andor és Nagy Mari) költi épp sóletvacsoráját. A neurózisig korrekt Antal a zsidó nevet látva a kapucsengőn, képtelen kimondani szakmája nevét, nehogy fájdalmat okozzon, a lakásban azonban a házigazda karjába tetovált lágerszámról kiderül, hogy csupán a gázóraállást írta fel, el ne felejtse szeníltetésében.

Ilyen és ehhez hasonló szentségtörésekkel operál a darab, melyet a Sanyi és Aranka színházban adnak. Provokál és túlzásaival szembesít bennünket a zsidósággal és a vézskorszakkal kapcsolatos, ritualizálódó, ám voltaképpen üres tiszteletkörökkel, a zsidókban rejlő nagyzolások és paranoiák világával, ugyanígy az antiszemiták rettegő-gyűlölködő, könnyen kifigurázható előítéleteivel.

A kibeszélőshow-k világa vált korunk és kulturális romlásunk jelképévé. Sokadik színdarab ez, melynek centrális dramaturgiai eleme. A holokauszt-szakértő, a zsidó konyha művésze és a mindentudó értelmiségi beszélgét a kereskedelmi tévék világából jól ismert fültől fülig mosolyú műsorvezetőnővel (Huzella Juli). Ragozzák a semmit, bár a túlélő némely megszólalásából, mely a tudáshiányra és a holokauszt-tagadásra utal, nem lehet kipurgálni a drámaiságot. Ki is lóg a műsorból, mely megpróbálja megoldani az antiszemitizmus problémáját.

Antal érdekes jellemfejlődésen megy át: elvesztett állása és felesége nyomán vált zsidófalóvá. A mézes-mázos műsorvezetőnő is képes kivetkőzni mindent megoldó-összebékítő szerepéből, annyira, hogy végül mindenre gyűlölködve tekint, hisz tönkretették a műsorát, s végül a holokauszt-oktató humanizmusa mögül is kibukkant a kielégülő bosszúszomj: teljes a magyar panoptikum. (Később a többi szereplő is sokat mondón új alakban jelenik meg, és fordít világnézetén.)

Nem lepődünk meg azonban, amikor az antiszemita karakter nem tud változtatni ritualizálódott szerepén, csak a zsidó, aki képes az avantgárd önkritikára a megbékélés érdekében. Ám hiába: az antiszemita paranoia válik valóra, s egyszer csak valóban leszállnak azok az izraeli helikopterek, melyekről a szélsőjobbos elmék annyit fantáziálnak.

Sólet és politikai korrektség

Borgula András rendezése jól adagolja a humort és a fokozatosan abszurdba hajló cselekményt. Egyszerűen látunk, ám három jól elkülöníthető egységben. A kibeszélőshow méz-mázából drámába forduló befejezésére ismét humor következik, hangeffektekkel kitér a tér, s az utolsó szín immár valóban abszurd világot mutat a megszállókkal és a csatornából előbújó megszállott véglényekkel, akik fordított vízözön-situációt játszanak. Míg Lót lányai apjukkal háltak, hogy ne pusztuljon ki az emberiség, itt egy öregember, a Kiválasztott adná feleségét a fiatal férfiaknak, hogy ne haljon ki közösségük. A megszállók által vagy parancsára „lefitymált” (vö. asszimilálják a magyarságot) helybéliek létszáma fogy, s a végsőkig kitartó Antal és László is legyőzetik. Az előadás vége talányos, költői és messianisztikus: mintha a heves zsidóellenesség mögül az elfojtott irigység, vonzalom és az azonosulás vágya szakadna fel.

Szántó T. Gábor

MINDEN JAPÁN ZSIDÓ

Hogy lehet az antiszemitizmuson és a zsidóság önemésztő paranoiáján hasfájósan röhögni? Hogy lehet ezekhez a témákhoz nem a megszokott, bemerevedett magatartásformákkal közeledni? A Gólem Színházban Vinnai András darabja, a Lefitymálva, Borgula András rendezésében megmutatja, hogyan is kell ezt. A darab lassan négy hónapja fut, és már most alig lehet januárra jegyet kapni.

– Miért a humor felől közelítette meg az antiszemitizmus és a zsidókról szóló összeesküvés-elméletek problematikáját?

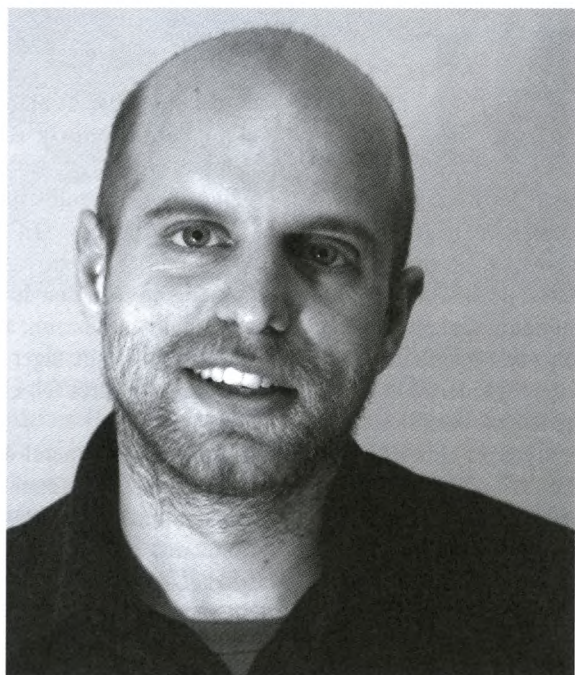
– Mi, akik ezt a darabot létrehoztuk, nem vagyunk se szociológusok, se pszichológusok, de még eszmetörténész sincs közöttünk. Egyszerű színészek vagyunk és a színházcsináláshoz értünk. Amikor kitaláltuk, hogy olyan darabot szeretnénk bemutatni, amely minket, zsidókat mutat meg úgy, ahogy a többségi társadalom láthat bennünket, akkor arra jutottunk, hogy ehhez olyan, nem zsidó íróat kell keresnünk, aki ezt valahogyan ábrázolni képes és kívül van a zsidók nem ritkán örületig paranoiás társadalmi körein.

– Mik ezek a paranoiás körök?

– Ez nagyjából arról szól, hogy minden velünk, zsidókkal történő negatív dolog egyedüli oka a saját zsidóságunkban keresendő, és még véletlenül sem jut eszünkbe, hogy mondjuk egy munkát azért nem kap meg egy zsidó ember, mert az adott munkára nem alkalmas, ne adj’ isten, volt nála tehetségesebb. Szóval arra jutottunk, hogy az effajta ördögi körből mi a humorral tudunk hitelesen kitörni.

– És valóban ki lehet törni a darab segítségével?

– Hogy pontosan mi lesz a hosszú távú hatás, azt nem tudom, de a darab után, ott a színházban az emberek úgy „zsidóznak”, hogy ennek nincs se negatív, se pozitív tartalma. Például amikor a nézők újramesélik, hogy láttad azt, amikor a zsidó öregasszony kimászott innen és innen, akkor és ott ez nem jelent többet,

mint hogy tényleg egy zsidó öregasszony mászott ki a színpadra.

– A darab írásakor Vinnai András nem tévedt olyan területekre, amelyekre a színészek vagy ön azt mondta, hogy ez már kicsit sok, ezt a színpad már nem bírja el?

– Dehogynem, nagyon gyakran felmerült a kérdés, hogy nem lépünk-e túl egy határt, de mindketten mindig meggyőztük magunkat, hogy pont azért vagyunk itt, hogy túllépünk minden határt. Azonban fontos szempont volt a jelenetek kiválasztásánál, hogy ne más kárán, hanem a saját kárunkon szórakozzunk.

– Nem tesztelték valamilyen formában a darabot?

– De, egyszer. A Bálint Házban idén, Sávuot éjszakáján a készülő darabból olvastam föl a neccesnek vélt jeleneteket, hogy kiderüljön, bírja-e a közönség. Vinnai András is ott ült a közönségben, és a kirobbanó siker és a biztató szavak után jöttünk rá, hogy tulajdonképpen mindent lehet.

Az effajta ördögi körből mi a humorral tudunk hitelesen kitörni.

– Mennyire él párhuzamosan a darab a mai köz-
élettel?

– Nagyon is. Négy hónapja játszunk, és van olyan rész, amely még az elején hangos nevetést váltott ki, azonban ma már nem nevet senki, mert a valóság és a jelenet elég közel került egymáshoz.

– A Gólem Színház színészei nemcsak zsidókból állnak. Ez nem okozott problémát?

– Mi úgy dolgozunk, hogy a színészek is alakíthatják a szerepet, hozzárakhatnak és elvehetnek a karakterekből. Ehhez a munkához egyrészt az kell, hogy senki se jöjjön zavarba, ha azt kell mondani, hogy „zsidó” vagy „holokauszt”. Másrészt nem lehet valamiből poént csinálni vagy egyszerűen csak színész-ként előadni, ha azt sem tudja a színész, miről beszél. Ennél a darabnál azt is kerülni szerettem volna azonban, hogy például a mikvéről (*rituális fürdő – a szerk.*) a dramaturg beszéljen. Ehhez olyan valaki kell, aki valóban alámerült. Éppen ezért a visszaolvasó próba után tartottunk egy „bezsídulós” hetet. Ez azt jelen-

tette, hogy ezen a héten mindenféle emberrel – vallással és nem vallással, neológgal és ortodoxszal – találkoztak a színészek, beszélgettünk a történelemről, a kultúráról, a holokausztról, s tulajdonképpen mindenről, amiről a színészek úgy érezték, hogy kérdeznük, beszélnük kell.

– Jól viselte ezt a társulat?

– Igen, és ennek a zsidulásnak az is a része volt, hogy nagyon komolyan bűvárokodtunk az Interneten is, és fantasztikus gyöngyszemeket találtunk. Például egy forrás szerint az időjárás előrejelző készülékek egy kapcsoló segítségével bármikor átkapcsolhatók emberi agyhullámokat manipuláló eszközzé, és ez a kapcsoló természetesen Izraelben van. De azt sem kevesen vallják, hogy minden japán tulajdonképpen zsidó, csak meg kell várni, amíg felfedik magukat. Egyrészt végtelenül jól szórakoztunk, másrészt ezeket az összeesküvés-elméleteket egyszerűen csak be kellett építenünk a darabba. A hatás nem maradt el.

Czifrik Balázs

SIKEREK ÉS CSALÓDÁSOK

Ungvári Tamás: *Csalódások kora – A „zsidókérdés” magyarországi története*, Scolar Kiadó, 2010,

Budapest, 621 oldal, 4990 Ft; Fenyves Katalin:

Képzelt asszimiláció? Négy zsidó értelmiségi nemzedék önképe, Corvina, 2010, Budapest, 299 oldal, 3500 Ft

Hatvany Lajos 1929-ben keserű hangú levélben írt Martin Bubernek a magyarsággal való azonosulás, egybeforrás sikertelenségéről. „Utam zsidóként, Önnel ellentétben, egy képzelt asszimilációhoz vezetett. Magyar-nak éreztem magam, itt voltam itthon, magyarként írtam és agítáltam, míg tudtomra nem adták, hogy itt

semmi keresnivalóm nincs... kiközösítés lett a sorsom. Mindazonáltal javíthatatlan vagyok, és be kell vallanom, hogy egybeforrtam az országgal és az emberekkel.” Két könyv is választ keres arra, hogy képzelt volt-e az asszimiláció.

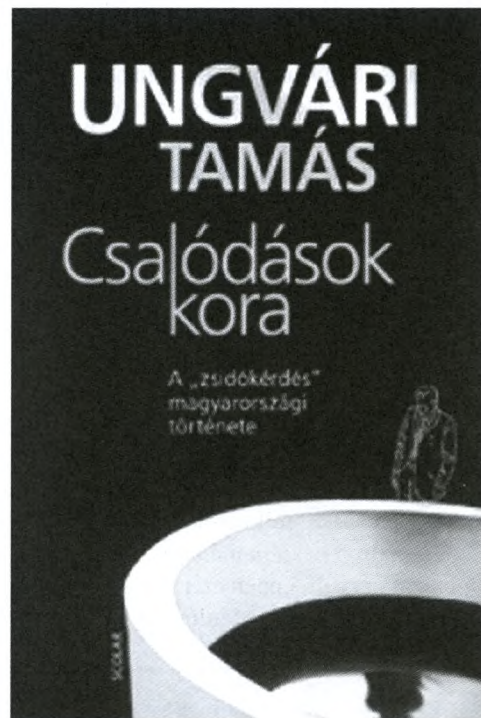
Ungvári Tamás *Csalódások kora* című műve történeti és főleg irodalomtörténeti keretben tárja fel a magyar zsidó asszimiláció folyamatát, s egyben kísérletet tesz az asszimilációs kudarc okainak bemutatására. A kötet címe tömören fejezi ki Ungvári alaptételét, a csalódás élményt. A 18. században még viszonylag kisszámú magyarországi, többnyire idegen ajkú, kulturálisan és életvitelében, gazdasági tevékenységét illetően egyaránt meglehetősen elszigeteltségben élő zsidóság a 19. század végére, a 20. század elejére közel egymilliós népcsoporttá lett, melynek túlnyomó többsége kitört a nyelvi, kulturális gettóból, és sikeresen beilleszkedett

a korabeli, ugyan felemás módon, de modernizálódó magyar társadalomba. Mi több, a zsidóság a magyar konzervatív liberális arisztokráciával megkötött – többnyire implicit, de számos vonatkozásban explicit módon is létező – asszimilációs szerződés következtében a magyar társadalmi és gazdasági modernizáció egyik fő letéteményesévé, motorjává vált.

A megmagyarosodó, társadalmilag és gazdaságilag jelentős sikereket elérő zsidó középrétegek, mindenekelőtt az értelmiség úgy vélte, hogy magyarrá lett, helye van a történelmi Magyarország világában. Ungvári szerint a Trianon utáni korszakok, a zsidóságot egyre inkább korlátozó, kirekesztő majd megsemmisítő lépései következtében kellett mélységesen csalódnuk az önmagukat magyarként meghatározó zsidóknak apáik, dédapáik, és saját nemzedékük reményeiben, illúzióiban. A magyar uralkodó elit ugyanis a zsidókban találta meg a Trianonért felelőssé tehető társadalmi csoportot, a bűnbakot, mivel a modernizációban szerepet játszó zsidó értelmiség egy része állt azoknak a baloldali mozgalmaknak az élére, amelyek az utólagos magyarázatok szerint elvezettek a trianoni tragédiához. A magyar konzervatív elit az asszimilációs szerződést felrúgva a törvények korlátozó erejével kívánta visszaszorítani helyére a túl nagy reményekkel túl nagyratörő magyar zsidóságot.

A könyv bemutatja, hogy a magyar szellemi életben hogyan tükröződött mind a felfelé ívelő szakaszban, a kiegyezés után, mind pedig Trianont követően, a csalódások, a kiábrándulás korában, a politikai és kulturális antiszemitizmus, illetve a zsidókérdés megoldására vonatkozó elméletek sokasága. Ezeknek az antiszemita, a zsidóságra idegen elemként tekintő megközelítéseknek közös vonása, hogy a magyar szellemi élet legjelentősebb képviselői számára sem tűnt elfogadhatónak a kettős identitás. Szinte minden, a magyarság képviselőinek részéről megfogalmazódó asszimilációkritika közös vonása a zsidóság faji idegenségének, magyarságba való integrálhatatlanságának tételezése. Ungvári elemzéséből nyilvánvalóvá válik, hogy a megmagyarosodott, az idegenség nyelvi és külsőségbeli stig máitól megszabadult zsidósággal szemben már a 19. század második felétől kezdődően jóval kisebbek, enyhébbek az ellenérzések, mint a kevésbé civilizált, az akkulturációra erős identitásbeli korlátaik miatt is képtelenebbnek tűnő galíciai bevándorolt, tradícióikat őrző zsidókkal szemben. Így alakul ki a „nem zsidó zsidó” és a „zsidó zsidó” éles megkülönböztetése.

A zsidó kispolgárhoz, a kereskedőhöz, az iparoshoz, a kistisztviselőhöz egészen másként viszonyul a századforduló nem zsidó magyar társadalmi közössége, mint a nagypolgári burzsoához, a bankárhoz, a nagytekéshez, a magyar főnemességre hajazó parvenü, nemességet utánozó kacagányos, kócsagtollas zsidóhoz. Ungvári nyomatókkal hívja fel a figyelmet, hogy a végkifejlet tényei elmosták a szociális percepcióban meglé-

vő korábbi differenciáltságot, s a zsidó, mint olyan vált ellenségképpé, bűnbakká, kirekesztetté.

Árnyalt képet kapunk az elmúlt százötven év antiszemita, a zsidóság idegenségére, beilleszkedési képtelenségére és befogadhatatlanságára vonatkozó nézetekről. A *Csalódások kora* kísérletet tesz arra, hogy összegezze a zsidókérdés majd két évszázados története során született gondolatokat Kossuthtól Eötvösön, Prohászka Ottokáron, Szabó Dezsőn át Szekfüig, Németh Lászlóig, Illyésig. Egyszermind enciklopédikus áttekintést kap az olvasó a zsidó szerzők körében fellelhető megoldási koncepciók irányairól, a zsidó önfeladástól a zsidó öngyűlöleten át a cionista kísérletig.

A *Csalódások kora* a kudarcba fulladt asszimiláció, a kirekesztettség nyomán elinduló disszimiláció, a zsidósághoz való visszatérés és visszakényszerítés narratívája. Ungvári a kötet záró részében a zsidókérdés közelmúltjának és jelenének felvillantásával érzékelteti, hogy csalódások kora korántsem zárult le a holocausttal, időről időre, bár a két világháború közti korszaknál sokkal visszafogottabban, felüti fejét az antiszemitizmus, s a szellemi életben rejtőzködve, de ott motoz a zsidót és szellemisségét idegennek, kozmopolitának, a magyarság kultúráját veszélyeztetőnek láttató attitűd.

Pedig, hogy volt esély egy másfajta történelmi útra, azt jól bizonyítja Fenyves Katalin könyve, a *Képzelt asszimiláció?*, amely négy zsidó nemzedék asszimilációs pályáját elemzi a személyes önreprezentációk, önéletrajzok és életrajzi művek alapján. Fenyves Katalin azt vizsgálja, hogy a négy nemzedék – az 1780 és 1810,

az 1810 és 1840, az 1840 és 1870 valamint az 1870 és 1900 között született, szocializálódott zsidó értelmiségiek között milyen jellegzetes asszimilációs utak léteznek, milyen újabb és újabb asszimilációs sikerek lehettek fel. Az is érdekli a szerzőt, hogy milyen fejlődési íveket ír le a név- és nyelvhasználat változása, a családi szocializáció, az iskolázás, a közéleti aktivitás, a foglalkozási lehetőségek kiteljesedése, hogyan változik a zsidósághoz, azon belül a valláshoz való viszony, mint ahogy elemzés tárgya a magyar kultúrához történő közeledés, az akkulturáció sikeressége is.

A könyv hihetetlen gazdag tényanyagot mutat be az elemzés tárgyát képező száz-százhusz év zsidó értelmiségének tevékenységéből, értelmiségivé és polgárrá szocializálódásának állomásaiból. Különösen az első generáció: Josef Bach pesti rabbi, Saphir Móricz, az első zsidó újság-

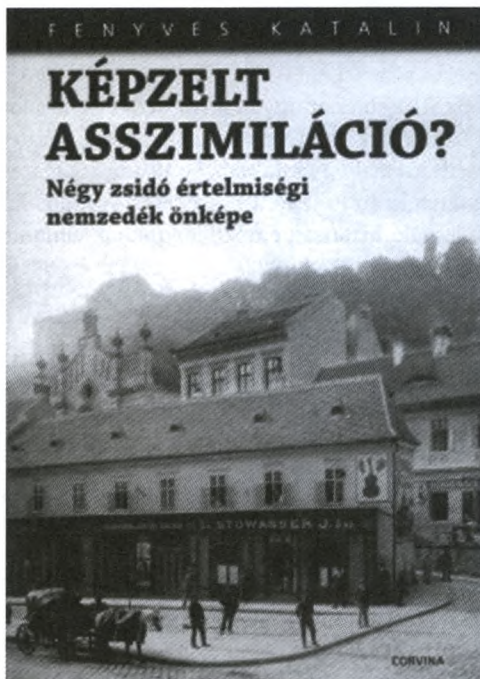
Ignác orvos, Hochmuth Ábrahám, Singer Israel, Vámbéry Ármin, Ágai Adolf, Marczali Henrik és végül, de nem utolsósorban Goldziher Ignác és Falk Miksa. Fényves életút-elemzéseiben nemcsak az egyedi élettörténetek érdekesek, hanem az, hogy az egyes személyiségek, rabbik, írók, orvosok és tudósok családi neveltetésének, iskolázásának, nyelvváltásainak, munkakereséseinek, házasságainak, helyenként szerelmi életüknek és vallásgyakorlatuknak, vagy éppen a vallásról való leválásuknak a leírása révén egyfajta néprajzi, kulturális antropológiai, vallásszociológiai, nevelés- és helyenként még politikátörténeti képet is kapunk a 19. század különböző korszakairól. Felvillan az olvasó előtt az, hogy milyen volt egy zsidó gyermekkor egy sáros, felvidéki zárt gettófaluban; milyen lehetett egy kisvárosi az ortodoxiából éppen a neológiába átlépett rabbi és hitközségének élete; milyen lehetett már majdnem világhírű iszlámkutatóként Goldzihernek, a hitközségi titkárnak Wahrmann Mór képviselőt és hitközségi elnököt elviselni a megélhetésért; vagy hogy milyen dilemmák elé állította az egyetemi állást vállalni akaró zsidó értelmiségit Trefort Ágoston, a minden leendő egyetemi tanártól keresztlevelet váró miniszter.

Hogy mindezek ellenére volt esély egy sikeresebb kimenetelű asszimilációra, azt a harmadik nemzedék sorsa bizonyítja, akiknek tagjai a szabadságharc korában, majd a kiegyezés utáni felívelő békeidőben álltak életútjuk, pályájuk csúcán, akkor, amikor az uralkodó elitnek szüksége volt a zsidók tőkájére, innovativitására, szellemi potenciáljára, akik éltek is a lehetőségekkel, s ha zsidók akartak maradni, kisebb nehézségek árán ugyan, de megtarthatták hitüket. Aztán jött a negyedik nemzedék: Bródy Sándor, Lesznai Anna, Hatvany, Ignótus, Szép Ernő, Balázs Béla és Lukács György, akiknek családja oly sikeresen asszimilálódott, hogy legtöbbször fiatal felnőttként döbbsen rá zsidóságára. Úgy tűnik későn, csalódottan, kiüzetve, gyakran kikeresztelkedve, emigrációba vagy a pusztulásba kergetve.

S hogy indokolatlan minden elemében képzeltnek minősíteni ezt a folyamatot még a csalódások kora után is azt alátámasztja a harmadik – és tegyük hozzá, a negyedik generáció pályája, hiszen tagjai tudósként és művészként értékek sokaságával gazdagították a hazát. Megvégtére is Hatvany Bubernak írott levelében is azt írja, hogy összeforrott az országgal, az emberekkel, s minden bizonnyal hasonlóan voltak sokan a négy nemzedékből, akik magyarként éltek s távoztak ebből a világból.

Schüttler Tamás

A könyv hihetetlen gazdag tényanyagot mutat be.

író és Ágai József orvos életébe való bepillantás hat a reveláció erejével, mivel ezen keresztül a II. József korától induló zsidó felvilágosodás, a haszkala magyar megjelenéséről nyerhetünk képet. Ugyanígy a második és harmadik generáció képviselőinek életútja is számos érdekes asszimilációs sajátosságot villant fel. Elég csak néhány nevet említeni e két generációból: Lőw Lipót rabbi, Hirschler

Helyesbítés

Mezei Márk *Méltóságos gőzkieresztő* című írásának első mondata decemberi számunkban pontatlanul jelent meg. Helyesen: „Szerintem ennyi radikális eretnek tébolyult látnok elvétve kesereg önmagát csalva italában máshol.” A hibáért elnézést kérünk.

Lapzárta után

BZSH: BOJTÁNY A TEMETŐBEN – MAZSIHISZ: RABBIAK LAZONGÁSA

Míg a Budapesti Zsidó Hitközség közgyűlésén Heisler András volt Mazsihisz-elnök és Radnóti Zoltán lágymányosi rabbi élesen bíralták a hitközségi vezetést a temetőben történt visszaélések miatt, a Mazsihisz küldöttgyűlésén a rabbikar tagjai tiltakoztak a vezetőség magatartása miatt.

Decemberben a BZSH és a Mazsihisz is megtartotta évi rendes küldöttgyűlését. A 2010. évi zárszámadás, a 2011. évi költségvetés eddigi végrehajtása és a 2012. évi költségvetés-tervezet elfogadásán túl égető témák is szóba kerültek.

A BZSH közgyűlését Streit Sándor, a budapesti hitközség elnöke Heisler András neki küldött levelével nyitotta meg, amivel azt kívánta jelezni, hogy nem söprik szőnyeg alá a temetőben történt visszaélések ügyét. Mint az Index.hu november végén nyilvánosságra hozta, a Kozma utcai sírkertben évek óta kettős könyvelést alkalmaztak. Gyászolókat károsították meg, a beszedett pénz pedig hiányzik a BZSH kasszájából.

A szerdai ülésen Zoltai Gusztáv ügyvezető igazgató kifejtette, a szükséges intézkedéseket szerinte megtették, Karádit elmozdították a temető éléről. Streit szerint változás tapasztalható a temetői alkalmazottak hozzáállásában, a bejáratnál azóta tábla figyelmezteti a gyászolókat, hogy a temetéseket kizárólag a Chevra Kadisa Síp utcai központi irodájában intézhetik. A vita ennek ellenére föllángolt: Villányi András küldött beszámolt apósa temetéséről, amikor őt is korrupt módon kihasználták. Streit ekkor furcsa módon azokat kezdte bírálni, akik bedőltek a temető vezetőjének. Radnóti Zoltán lágymányosi rabbi, az ügy egyik kirobbantója hiába taglalta, képtelenség megtört gyászolóktól számon kérni, hogy az eljárás minden pontjával tisztában legyenek. Konkrét esetek sorát

idézte, hozzátéve, a temető vezetői nem egy alkalommal külön megkeresték és rábeszéltek az érintetteket, hogy a fizetéseket közvetlenül velük intézzék.

A BZSH gyűlésén ugyanakkor senki nem adott választ arra, a hitközség vezetése miért tűrte el a temetői visszaéléseket, ahogy arra sem, pontosan kik részesültek a törvénytelenül beszedett összegekből. Kunos Péter, a számvizsgáló bizottság elnöke lapunknak elmondta, az alapszabály szerint a hitközség ügyvezetését terheli a felelősség az intézkedés elmulasztása miatt. Heisler is az ügyvezetés erkölcsi felelősségét hangoztatta.

A BZSH közgyűlése emellett a groteszk elemektől sem volt mentes: Egri Oszkár, a Zoltai-féle vezetés jogásza a küldöttek elé tárta, hogy miután a Hegedűs Gyula utcai templomkörzet több tagja számára kiderült, édesanyja nem zsidó származású, automatikusan megvonták tőle a templomkörzet élén betöltött előjárói tiszttségét, és mást delegáltak helyette a közgyűlésre is. A Mazsihisz vasárnapi küldöttgyűlésén Egri fölszólalását Fröhlich Róbert főrabbi, a rabbitestület alelnöke a rabbikar megalázásának nevezte, mivel Egri kétségbe vonta a rabbikar hatáskörét. A közgyűlés szavazás útján bizalmáról és megbecsüléséről biztosította a rabbikart.

Nem ez volt az egyetlen eset, hogy a rabbik elégedetlenségüket fogalmazták meg a vezetéssel szemben. Az országos főrabbi cím adományozása is kudarcba fulladt, miután Feldmájer Péter Mazsihisz-elnök a rabbitestülettel való egyeztetés mellőzésével terjesztette szavazásra Domán István főrabbi kinevezését. A döntést végül a szavazás megtörténte után vissza kellett vonni. Az elégedetlenség azon is leszűrhető volt, hogy a pótválasztás során a vezetést élesen bíráló Heisler Andrászt választották be a Mazsihisz vezetőségébe.

Pályi Márk

Bővebb összefoglaló a közgyűlésekről a Szombat internetes oldalán: www.szombat.org